

COMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 3 (2), 429-464 , 2018
COMU International Journal of Social Sciences 3 (2), 429-464 , 2018

Kültür - İnanç Turizmi Bağlamında Balkanlarda Tarihi-Kültürel (Türk- Müslüman Kökenli) Varlıkların Korunması: Ülkelerarası Sayısal Karşılaştırmalı bir Saha Araştırması *

Aziz Cumhur KOCALAR **

Öz

Uluslararası hareketliliğin, bölgeler ve kentler arası göçlere sahne olan ve göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Balkanlar, farklı etnik grupların dağınık olarak karma bir şekilde bulunduğu irili ufaklı yeni kent devletlerinden ve kısmen de, ulus olmaya çaba sarf eden bazı devletçiklerden oluşmaktadır. Dolayısıyla Balkanların, kentsel çeşitliliğin planlanması çerçevesinde nasıl kavramsallaştırılması gerektiğine dair ilginç bulgular veren bir coğrafya konumunda olduğu rahatlıkla söylenebilir. Balkanlarda pek çok yerleşimle birlikte kültürel mirasa dair izlerin de oldukça tahrip edilerek hasar gördüğü bilinmektedir. Şimdilerde ise kurulan yeni devletler için; eşitlik, hakçalık ve adil bir kent sağlama anlayışları ancak savaşlarla ödenen ağır bedellerin sonrasında, belki zamanla sindirilip kabul gören değerler halini almaya başlayacaktır. Bu yeni kültürel evrimin bölgede hâkim olabilmesi için ise, çeşitliliğe duyarlı koruma ve planlama pratiklerinin bölgede farklı uygulamalarla görünür kılınması gerekmektedir. Ancak bu tür kentsel politikalar ile kentsel çeşitliliğin planlama çerçevesinde kavramsallaştırılması ve kabulü sayesinde, iç ve dış barış, etnik kaynaşmalar ile sağlanabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Kentsel Koruma ve Yenileme, Kentsel Siyaset, Koruma Politikaları, Kültürel Miras, Şehircilik, Tarihi Eserler.

* Makalenin ilk hali KOCALAR, Aziz Cumhur. (2014- g) Balkan Devletlerinde Kültür ve İnanç Turizmi Bağlamında Etnik Farklılıkların Barışçıl Anlayışlarla Yeniden Görünürlük Kazanışı (Gaining Visibility of New Approaches again with the Peaceful Understandings of the Ethnic Diversity in the Balkan States in the Context of Cultural and Religious Tourism), KBAM-5: "Toplumsal Çeşitlilik: Yeni Söylem, Politikalar, Mekânsal Planlama ve Uygulamalar", 5. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu, 16 - 18.Ekim 2014, Çankaya Üniversitesi, Ankara. etkinliğinde bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehircilik A.B.D. Merkez, Niğde, 0530 072 58 64, e-posta: azizcumhurkocalar@gmail.com site: azizcumhurkocalar.blogspot.com

Conservation of Historical-Cultural (Turk-Muslim Origin) Assets in the Balkans in Terms of Cultural and Heritage Tourism: A Comparative Numerical Fields Study between Countries

Abstract

International mobility, regions and cities interregional migration, and partly nation to be an effort that some statelet is composed of the Balkans contains with in the large and small new towns of the states, where migrants heavily inhabited with the different ethnic groups, scattered in a mixed form. Therefore, the Balkans, the urban planning of diversity that needs to be conceptualized in the context of how interesting findings can be summarized as in a geography. The Balkans, a war broke out all over place at any moment, now will be recalled that the escalation of mutual ethnic discrimination. Meanwhile, traces of cultural heritage is also known that quite damaged in conjunction with the many placement. Now for the newly established city-states; equality, fairness and ensure a fair understanding of the city but paid a heavy price with the aftermath of war, perhaps once to be ingested will begin to take form acceptable values.

Keywords: Balkans, Conservation Policies, Cultural Heritage, Historical Monuments, Urban Politics, Urban Renewal and Conservation, Urbanism.

GİRİŞ

Uluslararası hareketliliğin, bölgeler ve kentler arası göçlere sahne olan ve göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Balkanlar, farklı etnik grupların dağınık olarak karma bir şekilde bulunduğu irili ufaklı yeni kent devletlerinden ve kısmen de, ulus olmaya çaba sarf eden bazı devletçiklerden oluşmaktadır. Dolayısıyla Balkanların, kentsel çeşitliliğin planlanması çerçevesinde nasıl kavramsallaştırılması gerektiğine dair ilginç bulgular veren bir coğrafya konumunda olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Sosyal hayatla şehirlerin mimari yapısı arasındaki, sosyal tarihle içinde yaşanan mekânın örgütlenmesi arasındaki ilişkilere ilgi uyandıran eseriyle yazar, Batı uygarlığında beden ve şehir ilişkisini derinlemesine incelemektedir.³ Farklı dini grupların karşılaşma alanı olarak Balkanlarda süregelen toplulukların yaşamları kentlerde birbirine az temas edecek şekilde geçmektedir. Bu durum kırsalda ise adeta birbirinden oldukça kopuk köyler şeklindedir. Kentlerde somut tarihi eserler dışında, göstergelerin bombardımanı da birbirinin içine geçmektedir.

3 Senett, R. (2006). Ten ve Taş, (çev.) Tuncay Birkan, 2.Baskı, Metis, 2006, Ankara.

Yazarın “kent imgesi” isimli eserinde söylediği gibi “çoğu zaman bir kentte yaşamının aslında bir imgede yaşamak olduğu unutulur.”⁴ İşte Mostar Köprüsü de, böyle bir imge olarak işlev görmektedir. Savaşta yıkılan köprü, tekrar onarılarak imgesi yeniden güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu imgenin arkasında ise Balkanlarda yaşayan Müslüman ve Türk kimliğin öne çıktığı ve sahiplenildiği bilinmektedir.

“Türkiye’nin Balkan merkezli son dönem (2001 sonrası) genel politikasında krizlere müdahil olma isteği ve arabuluculuk görevleri olumlu gelişmeler iken, kullanılan tarihsel retoriğe dayalı olarak Türkiye’nin etkinliğini abartan yaklaşımlar ise olumsuz gelişmelerdir. Bununla birlikte, ekonomik ilişkilerin boyutunun sınırlandırılmışlığı belirgindir. Türkiye’nin etkinliğinin reel politikla uyuşmayacak düzeyde abartılması doğru bir yaklaşım değildir.”⁵

Sayın Recep Tayyip Erdoğan’ın “Kentlerimiz soruları konvansiyonel belediyeçilik anlayışıyla çözümlenemez. Yepyeni bir kent yönetimi modeli geliştirmek zorundayız.” sözleri aslında biraz da yerel kalkınma dinamiklerini işaret etmektedir. Mardin’de yapılan bir sempozyum kitapçığının önsözündeki yukarıdaki alıntı da,⁶ o dönemlerde söz konusu olan bu yerel dinamiklerin fark edilerek harekete geçirilmesi amacıyla yapılmıştır. Balkan devletçiklerinde de savaş sonrası yıllarda görülen değişimin ve Türkiye’nin gösterdiği ilginin yine Balkanlardaki soydaşlarla benzerlikler ve özellikle Türk-Müslüman halkları sahiplenici izler taşıdığı söylenebilir. MÜSİAD Bşk.na göre “Balkanlar’a yüzümüzü dönerken, bakış açımızın sadece kültürel ve tarihsel bir yaklaşımla olmaması gerektiğine inanıyoruz. Çağımızda geçerliliğini koruyan bütün bilgi ve iletişim çeşitlerini kullanarak bölge ile temasımızı en üst düzeyde tutmalı, tarihsel ilişkilerimizi daha canlı hale getirmeliyiz”⁷ ifadeleri de gayet açıktır.

Balkanlarda 2001 öncesi gibi yakın dönemlerde, her an her yerinde bir savaşın patlak verdiği, karşılıklı etnik ayrımcılığın tırmanışa geçtiği hatırlanacaktır. Bu sırada pek çok yerleşimle birlikte kültürel mirasa dair izlerin de oldukça tahrip edilerek hasar gördüğü bilinmektedir. 2000 sonrası yeni kurulmuş olan kent devletleri için; etnik topluluklar, halklar ve genelde ise dinler arası eşitlik, hakçalık ve adil bir kent sağlama birliği söz konusudur. Bu devletlerde karşılıklı birbirini tanıma ve kabul ile gelen yaşama birliği sağlama anlayışı ile ulus olma sözleşmesine uyum süreci gündemdedir.

Yine bu son 2001 sonrası dönemde, Balkanların Osmanlı dönemindeki zamanına (refah, adalet ve güvenlik üzerinden) ülkemizden siyasi alanda bazı atıflar yapılırken, karşı tarafın bu dönemden ağır vergileri, katliamları ve emperyalizmi anlaması göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla, Osmanlı tarihine vurgu yapan retoriğin, Türkiye’nin

4 Lynch, K. (1973). Kent İmgesi, (çev.) İrem Başaran, 6.Basım, Türkiye İş Bankası.

5 Avcı, Y. (2017). “Türk Dış Politikasının Stratejik Derinlik Revizyonunda Balkanlar”, BEU Akademik İzdüşüm, Academic Projection Cilt 2. Sayı. 2, s. 104-127.

6 Ayanoğlu, M. B. (2009). Önsöz, Mardin’de Gelişim ve Gelecek Arayışı Yerel Kalkınma, Yerel Demokrasi ve Sosyal Dokunun Rehabilitasyonu, Uluslararası Sempozyum, 27-28.06.2009, Mardin.

7 Olpak, N. (2013). Takdim, Çerçeve, 2013/4.

politik öncelik ve hedeflerine ne kadar uyduğu da tartışmaya açıktır. Türkiye'nin ilerleyen süreçte bölge devletlerinin AB ve NATO üyeliklerini desteklemesi, üstleneceği arabuluculuk girişimlerinde uluslararası bir aktörü de yanına alarak bölgeye yönelik gizli bir gündeminin olduğu iddialarını çürütmesi, İslamizasyon endişesi taşıyan görece seküler Balkan toplumlarına yönelik politikalarını açıklık, dini hoşgörü ve batı değerleri üzerinden yürütmesi hedeflerine ulaşmada kendisine yarar sağlayacaktır. Zira bu haliyle Türk dış politikasının bölgedeki etkinliği Müslüman toplumlarla sınırlı kalmakta bunun da ötesinde diğer toplumları tedirgin etmektedir (Avcı, 2017).

Kent devletçiklerinin oluşmuş olduğu Balkanlarda, kültürel mirası koruma politikalarına gelmeden önce bölgenin bu karmaşık siyasi ve etnik yapısı derinlemesine dikkate alınmalıdır.

“Kentliliğin ilk koşullarından biri yaşama ortamını savunmaktır.”⁸ “Şehir, insanın, hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli en büyük fiziki ürünü ve insan hayatını yönelten, çevreleyen yapıdır. Bu yapıya biçim veren tercihleri ise, insan ve toplumlar, inancından, dininden hareket ederek belirlerler. Şehir, toplumsal hayata, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, sosyal mesafelerin en aza indiği, bu ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yerdir.”⁹ Balkanlardaki şehirlerin ise dağlık arazilere yayılan köyleri ve kasabaları ile kent merkezlerine bağlantısında ki kopukluklar, Canserver'in söz konusu ettiği ilişkilerde, etnik farklılıkların görünürlüğünü bize göstermektedir. Balkanların, barındırdığı etnik farklılıkların, günümüzde her ne kadar çeşitli yollarla yumuşatılmış dahi olsa, yakın tarihten hatırlanacağı gibi kentlerde ve kırdaki süren savaşlarla hatta katliamlarla birlikte sürdürülerek yaşatıldığını bize göstermektedir. Bu anlamda Balkanların her an karışmaya müsait bir coğrafya olduğu bilinmektedir. Somut kültürel miras üzerinden kimlik farklılıkları ya da etnik ayrımların izleri sürüldüğünde ise, Balkan devletlerinde tarihi-kültürel (Türk-Müslüman) eserlerin korunmasında ön plana taşındığı anlaşılmaktadır. Günümüzde özellikle kültür ve inanç turizmi bağlamında eserlerin artık gerçekten ziyaretçi akınına da uğradığı bir dönemden geçilmektedir.

Aslında bu dönemin ilk belirgin şekilde hissedilmeye başlandığı yıllar, 2.Dünya Savaşı sonrasındaki dönemdir. Uluslararası iletişim ve işbirliği sağlamaya yönelik kurumsallaşmanın gelişmesinde ise, başta Birleşmiş Milletler Örgütü (BMÖ) olmak üzere uluslararası nitelikte birçok kurum ve kuruluşun oluşması, ortak ilkeler belirlenmesini ve ortak uygulama programları oluşmasını kolaylaştırmıştır.¹⁰ Avrupa kentleri de bu desteklerin yansması ile yenilenmiştir.

Avrupa'nın ekonomik mirası ekonomik anlamda halen önemli bir konudur. Birlik,

8 Bektaş, C. (1996). Kenti Savunmak/Kentli Olmak, Kent ve Kültürü, Cogito, YKY Yayınları, 8, 7. Baskı, İstanbul. Yaz, 1996.

9 Cansever, T. (1996). Şehir, Kent ve Kültürü, Cogito, YKY Yayınları, 8, 7. Baskı, İstanbul. Yaz, 1996.

10 Madran, E. ve Özgönül, N. (1999). Önsöz, International Documents, Regarding the Preservation of Cultural and Natural Heritage, (ed.) Emre Madran ve Nimet Özgönül, METU Faculty of Architecture Press, 1999.

eğitim, bölgesel gelişme, sayısallaştırma konularındaki projelere destek sağlamaktadır. Tüm insanlık tarafından paylaşılan değerli bir varlık olarak, kültürel miras, hem ulusal hem de Avrupa seviyesinde korunmaktadır. Bu kapsamda üzerinde durulacak konular, miras profesyonellerinin eğitimi, bölgesel gelişme ve işgücü kaynağı olarak kültürel miras, kültürel mirasın teknoloji yoluyla desteklenmesidir. (European Commision, 2002) Bir panelde yapılan bu bilgi aktarımı kültürel mirasın ekonomik gelişmenin başat unsurlarından biri haline getirildiğini göstermektedir.¹¹

Geçen yüzyılın ortasından bugüne zamanla koruma-kullanma dengesi her ne kadar gözetilecek şekilde tartışılır olsa da; dengenin kullanma yönünde bozulduğu söylenebilir. “Mekân-zaman arasındaki ilişki modern-kapitalist kurguda birbirinden koparılmış ve mekân ile zaman kendiliğinden dolaysız ve mutlak olarak ele alınmıştır.”¹² Yazarın koruma temalı bir sempozyumdaki bu ifadesi, Balkanlardaki tarihi eserler üzerinden irdelenecek olan koruma-kullanma dengesinin, artık kullanma yönünde bozulmasına kuramsal bir dayanaktır.

1.1.Hipotez

Balkanlar’da 2000’lerin başından itibaren tekrar ulus olma pratiğinin kazanılıp sürdürülebilmesi için kültürler arası diyalogu destekleyici ve yapılandırıcı politik unsurların harekete geçirilmiş olması beklenilir. Özellikle etnik kökenleri korunmasında her zaman belirleyici olmuş olan tarihsel ve kültürel eserlerin turizm amaçlı kullanıma kazandırılma güdüsüyle birlikte yeniden canlandırılacak şekilde restore edilmesi, yeni sürecin de belirleyici bir bileşeni olmaktadır. Günümüzün neo-liberal politikalarının etkisiyle, eserleri önce savaşla yıkararak oluşturulmuş yeni koşullara uygun bu tarzın, son “koruma” sürecine ya da politikalarına da kullanım yönelimli hakim olabilecek maddi bir itici güç teşkil ettiği düşünülebilir.

1.2.Varsayımlar

İç savaşlarla ödenen ağır bedellerin sonrasındaki yeni süreçte, insanlığın evrensel kültürel değerlerinin toplumlarda yaygın bir şekilde kabul görebilmesi için, uluslararası aktörlerin ya da kurum ve kuruluşların etkinliklerinin mekânda artarak katalizör bir rol oynama sürecinin de başlamış olması gerekir. Aslında bu evrensel değerler, kendilerini kültürel mirasın korunması ile kuşaktan kuşağa aktarmaktadır. O yüzden eserlerin ilk günkü yerlerinde, somut olarak yeniden kendini göstermeye başlamış olabileceği ve tarihsel değişimlerin izlerinin algılanabilirliği varsayımı, çalışma da son sürecin farklı dinamik

11 EUROPEAN COMMISSION, (2002). Europe and Culture: Cultural Heritage as a factor in Economic Development, (Akt.) Prof.Dr. Nuran Zeren Gülersoy, Tarihi Kentlerin Yönetimi Paneli, 03.02.2005. <http://europa.eu.int>

12 Çırak, A. A. (2011). Mekân-Zaman İlişkisi Bağlamında Koruma ve Yeni Mekânsal Kavrayışlar, Koruma ve Peyzaj Mimarlığı Sempozyumu, TMMOB Peyzaj Mimarları Odası, Ankara. 12-13.05.2011 s.61. ISBN 978-605-01-0143-0.

unsurları ile birlikte yeniden irdelenmeye değer olacaktır. Belki biraz daha zaman geçtikten sonra, üstteki ana hipotezleri destekleyici başka yeni varsayımlarda bulunulması da ayrıca mümkün olmaya başlayacaktır. Etnik kültürel izler, karşılıklı bir kabul potansiyeline kavuşmuş olan iyimser tutum ve algılarla birlikte, yeniden ilginç bir değişimle gündeme gelebilmektedir.

1.3.Amaç

Çalışmada da öncelikle savaş sonrası yeniden yapılandırıcı sürecin, kültürel mirasla olan ilişkileri sorgulanmaktadır. Bu noktada koruma bilincine yönelik tutumlara yansıyan olguların varlığı oldukça önemlidir. 2000 sonrası bu yeni dönemde karşılıklı kültürel kabul ve yeniden bir arada yaşama ile kaynaşma yönündeki değişimin bölgede hâkim olabilmesi için ise çeşitliliklere duyarlı planlama pratiklerinin¹³ ön plana geçirilmiş olması gerekir. Ayrıca kültürel mirası koruma politikalarının bölgede, farklı uygulamalarla da görünür kılınması beklenmektedir. Bu noktada ulus ötesi işbirliklerinin gücüyle birlikte ortaklaşa geliştirilen kentsel politikalar sayesinde, kentsel çeşitliliğin planlanması çerçevesinde kavramsallaştırılması ve kabulü de zaman içinde tekrar mümkün kılınmaktadır. Bölgede iç ve dış barışta ancak bu görsel düzeyde etnik görünürlüğü zemin bulmasıyla sağlanabilmektedir.

Çalışma kültürel mirası koruma politikalarıyla ilişkili olan tüm bu varsayımsal izleri, belirginleşen sayısal ve yer yer niteliksel somut göstergeler eşliğinde izleyip, koruma politikaları bağlamında yeniden tartışmaya açmaktadır. Tüm bu birbiriyle ilişkili “koruma” faaliyetlerinde belirginleşen yönelimin turizm ile birlikte koruma-kullanma dengesine etkilerini de çalışmada kentler bazında mevcut nicel ve niteliksel veriler açısından ayrı ayrı araştırılmaya ve özellikle de eleştirel “koruma” pratikleri açısından yorumlamaya değer görmektedir.

1.4.Kapsam

Çalışma, farklı etnik kültürel izlerin karşılıklı ortak değerler üzerinden kabulünün sağlandığı “koruma” politika ve uygulama örneklerini irdeleyerek, uygun varsayımlar üretilebileceği bir coğrafyayı ve farklı dönemlerini kendisine araştırma alanı olarak seçmiştir. Seçilen bu saha, Balkanlardaki Türk ve Müslüman kimliğin ağırlıklı olabildiği tarihsel yerleşim yerlerinin bulunduğu ülkeler ve önemli tarihi şehirlerdir.

1.5.Yöntem

Balkanlara tarihsel arka plandan bugüne doğru konuya öncelikle coğrafya, siyaset, tarih, uluslararası ilişkiler, vb. alanlardaki literatür taranarak görüşler incelenerek disiplinlerarası genel bir çerçeveden bakılmıştır. Ancak tüm alanlardan görüşlere yer verilebilmesi ise hem çalışmanın sınırlarını aşacağı hem de alan dışına çıkılarak konu dağıtılmış olacağı

13 (Ülkeler arasında koruma ve yenilemede alınan danışmanlık desteği veya ulusal eğitim boyutlarıyla)

için pek mümkün olamamıştır.

Varsayımları doğrulayan bulgular için, bu ülkelerde geçmişten bugüne kalan pek çok tarihi eserler üzerinden araştırma yapılması daha uygun olacaktır. Öyle ki bu eserlerin büyük bir kısmının hâlihazır durumda yeniden görünür kılındığı bile söylenebilir. Ancak eserlerin kökeni araştırıldıkça, halen bulunabilecek olan ya tamamen ya da kısmen farklı izlere rastlanabilmektedir. Bu izlerin özellikle silinmiş ya da etnik ayrımcılığın etkisi altında dönüştürülmüş olduğu mimarlık ve sanat tarihçilerince bilinmektedir. Eserlerin büyük bir kısmı bu şekilde ayakta duruyor gibi olsa da, özellikle daha yeniden kurma çalışmaları aşamasında, kökenlerine uygun bir şekilde ayağa kaldırılmadığı ya da çoğunluğunun hiç beklenildiği gibi canlandırılmadığı da açıktır. Bu konuda ise, mimarlık tarihçilerine başvurmak faydalı olacaktır.

2. Balkanlardaki Eserlerin Mevcut Durumu ve Ülkelere Göre Farklılıklar

Öncelikle Balkanların yakın tarihsel geçmişi ve korunan eserlere yönelik mevcut durumu güncel koruma politikaları ile birlikte kısaca özetlenmiştir. Balkan ülkelerinin Türk ve Müslüman kimliğe aidiyet gösterenler arasından seçilenleri ile önce toplu olarak sonra da bazı tarihi şehirler üzerinden korunan eserlere yönelik mevcut döküm bilgilerine ve görsellere dayalı bulgular¹⁴ eşliğinde karşılaştırmalı bir saha araştırması yapılmıştır.

2.1. Geçmiş

Osmanlı Devleti, fethettiği topraklarda sömürge siyaseti takip etmediği için fetihten kısa bir süre sonra Balkan yarımadasının iskânına öncelik verdi. Bu coğrafyaya gelenlerin çoğunun gayesi Rumeli'yi yurt edinmekti. Anadolu'da olduğu gibi Balkanlarda da Türkleşme ve İslamlaşma, birbirine paralel yürüdü. Balkanların fethinde *“Toprak ve reaya sultanındır” prensibini ilan ederek yerli feodallere karşı toprağı ve köylü emeğini; devlet veya tımar rejiminin garantisi altına sokmuşlar, yerel feodallerin yerine merkezi imparatorluk rejimini ihya etmişlerdir.*¹⁵

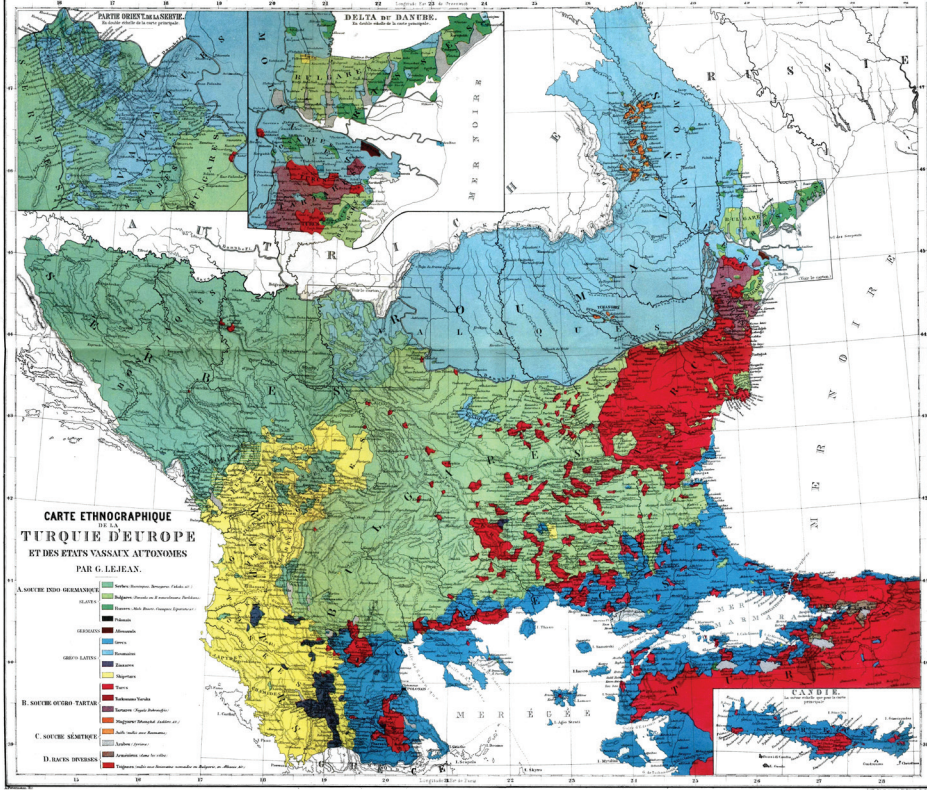
Balkan Savaşları ise yoğun Müslüman (Türk, Boşnak, Arnavut, Pomak) göçüne sebep olmuştur. (1993) Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra mübadeleler ile Türkiye'ye göç olsa da, günümüzde halen Bulgaristan, Makedonya, Yunanistan, Kosova, Sırbistan ve diğer Balkan ülkelerinde Türk nüfusun yoğun olduğu yerler bulunmaktadır. Bu topluluklar Türkçe ile birlikte o ülkenin dillerini de konuşmaktadırlar. 1989 yılında ise Bulgaristan'da zorunlu isim değiştirme vb. baskılar olmuştur. Bunun sonucunda Türk'ler başta İstanbul, Bursa ve İzmir olmak üzere Türkiye'ye göç etmiş, politika değişiklikleri sonucu bu göçmenlerin bir kısmı Bulgaristan'a geri dönmüştür. Balkanlardaki göç hareketliliğinin dağınık yapısı görselleştirilmiş bir haliyle gözükmektedir¹⁶ (Şekil 1).

14 Tarihi mimari eserlere özgü anlatılan bazı sözel veriler eşliğinde sürdürülen araştırmalar.

15 Özer, M. (2016). Balkanlar'da Osmanlı Kenti ve Mimarlık Mirası, Restorasyon, 13, s.122.

16 Özer, M. (2016). Balkanlar'da Osmanlı Kenti ve Mimarlık Mirası, Restorasyon, 13, s.125.

Şekil 1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarına dair etnik grafik (1861)

Kaynak: Anonim.

2.2. Koruma Amaçlı Politikalar (Tarihsel ve Politik Mevcut Durum)

Balkan coğrafyası, Avrupa Kıtası'nın içlerine geçiş veren, tarihin her döneminde bir geçiş koridoru özelliğine sahip olmuş geniş bir bölgeyi içermektedir. Bu coğrafyanın Osmanlı nüfuzu altına girmesiyle birlikte başlayan kültürel iletişim, Anadolu'dan göç eden Müslüman nüfusla beraber dini bir dönüşüm yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Devşirme sisteminin yoğunlukla uygulandığı bir bölge oluşu da ayrıca dikkate değer bir husus olmuştur. Böylelikle zaman içinde süreklilik oluşturan bir kültürel ve dinsel beraberlik ortaya çıkmıştır. Burada vurgusunu yaptığımız kültürel birlik, sadece soyut öğeleri içeren bir terimden ibaret değildir. Maddi öğelerin çok canlılık kazandıran bir noktayı oluşturan mimari gelişimin payını ayrıca değerlendirmek gerekmektedir. Mevcut olan ve günümüze ulaşmayan yapılar, Osmanlı'nın gitmek üzere değil, kalıcı olmak için geldiğinin en açık ispatıdır. Başkent İstanbul'da ve Anadolu'daki tüm kentlerde vücuda

getirilen yapı teşkilatlanmasının aynısı Balkan ülkelerinde de oluşturulmuştur. Şehir kültürü, sosyolojik yapı bu çerçevede gelişmiştir ve Osmanlı'nın iki asal Beylerbeyliğinden birini de bu bölge meydana getirmiştir. 14. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı denetimine giren Balkan ülkelerinde, yaklaşık beş yüz yıl süren Osmanlı idaresinde çok sayıda yapılar inşa edilmiştir. Osmanlı döneminden günümüze intikal eden mimari eserlerin projelerinin ve restorasyonlarının yapılabilmesi için ilgili ülkelerle protokoller üzerinden Vakıflar Genel Müdürlüğü proje ve saha çalışmalarına başlamıştır. Tamamen Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün imkanları dahilinde yapılan bu çalışmalarda, başta camiler olmak üzere pek çok yapının projeleri hazırlanmış, bazılarının restorasyon uygulamaları tamamlanmış veya devam etmekte olup, yeni başlanacak olanlar da listelerde hazır halde bulunmaktadır.¹⁷

2.3. Balkanlarda Koruma Uygulamalarının Saha Verileri ile İlk Genel Değerlendirmesi

Tüm Balkan ülkelerindeki Osmanlı eserlerinin dökümü yapılmış, yaşayan ve mevcut olmayan yapılar ayrı ayrı incelenmiştir. Bütün bölge şehirlerinde rastlanabilen Osmanlı izlerinin en belirleyici örneği olan mimari yapılar, cami, mescit, tekke, medrese, hamam, han, mektep, saat kulesi, resmi devlet binası ve daha pek çok yapı türü şehirleri süslemektedir (Sarı, 2016). Osmanlı şehirlerinin fiziki karakterini, 550 yıllık Osmanlı idaresinde kalan Balkan ülkelerinde bulunan [Arnavutluk (Berat, Elbasan, Dıraç, vd.), Bosna- Hersek (Saraybosna, vd.), Bulgaristan (Filibe, Şumnu, İhtiman, vd.), Hırvatistan, Karadağ, Kosova (Prizren, Priştine, vd.), Macaristan (Peç, Zigetvar, vd.), Makedonya (Üsküp, Kalkandelen, İştib, Ohri, vd.), Romanya, Sırbistan ve Yunanistan (Dimetoka, Selanik, Larissa- Yenişehir, Kavala, Rodos, Girit, vd.)] şehirlerde de görebiliyoruz.¹⁸ Eserlerin korunmasına yönelik yaklaşımların karşılaştırmalı olarak irdelenebilmesi için, eserlerden ayakta kalanlar ile inşa edilenlere yönelik ülkesel sayısal dağılımları gösteren ve koruma başarısını farklı ölçütlerle sıralamaya çalışan farklı sıralama ölçütleri ile yeniden değerlendirilmiş ve toplu bir döküm tablosu sunulmuştur. Burada koruma başarısına yönelik birbiriyle göreceli denilebilecek düşüncü değerlendirmeler yapılmıştır. İlerleyen bölümlerde ise seçilen ülke/şehirlerdeki eserlere kısaca geçilerek, aynı yol derinlemesine izlenilmiştir. Bu kez ise eserlerin türlerinin de sayısal dağılımlarına yönelik ek ve örnek toplu tablolar kısmen de olsa ayrıca sunulmuştur. Bu tablolarda, tarihsel eser verileriyle birlikte karşılaştırma amaçlı olarak yer yer niteliksel ancak farklı ve özellikle zıt açılardan da maksatlı olarak kullanılarak günümüz koruma kriterlerinin farklılaşan ağırlıklı izleri irdelenmeye çalışılmıştır.

17 Ertem, A. (2016). Önsöz, Restorasyon Yılığı, 13 s.120 Vakıflar Gn. Md. İstanbul 1.Bölge Yayını.

18 Özer, M. (2016). Balkanlar'da Osmanlı Kenti ve Mimarlık Mirası, Restorasyon, 13, s.125.

2.3.1. Korumanın Göreceli 1.Başarı Oranı (Ak/İe)

Tablo 1. Balkan ülkelerinde ayakta kalan ve inşa edilen tarihi eser sayıları ve oranları

Balkan Ülkeleri	İnşa Edilen=İE	Ayakta Kalan=AK	1.Or. AK/İE Oranı	1.Or. AK/İE Oranı** sıralama	2.Or. Toplam Eser #= İE+AK	2.Or. Toplam Eser yoğunluğu* Sıralaması	3.Or. Eser tür (çeşit) sayısı
Kosova	361	221	61%	1	582	8	31
Karadağ	222	95	43%	2	317	10	
Romanya	291	110	38%	3	401	9	
Makedonya	1413	484	34%	4	1897	4	34
Hırvatistan	241	52	22%	5	293	11	18
Yunanistan	3771	750	20%	7	4521	1	18
Arnavutluk	1015	200	20%	6	1215	5	
Bosna-Hersek	3560	657	18%	8	4217	2	
Sırbistan	909	162	18%	9	1071	6	30
Bulgaristan	3339	518	16%	10	3857	3	38
Macaristan	724	41	6%	11	765	7	20
	15846	3290			19136		

Kaynak: (İbrahimgil, 2014).

Aşağıda ilgili kaynaklardan alınan döküm tablosunda (Tablo 1.) ayakta kalan (AK) ile inşa edilen (İE) eser sayıları ayrı ayrı (birbirine kesişmeyen iki ayrı küme şeklinde kabul edilerek) öncelikle kullanılıp yorumlanmıştır. (AK+İE) toplamı ise sonra ayrıca ele alınmaya başlanmıştır. Ardından da eser yoğunluğu ve tür çeşitliliğine vurgu yapılmıştır. Böylece ülkeler arası farklı koruma-kullanma dengesi ve bu konudaki göreceli başarıları hakkında genel bir fikir edinilmeye de çalışılmıştır.

Haliyle bu tür sayısal veriler üzerinden Balkan ülkeleri öncelikle koruma-kullanma dengesi açısından kendi aralarında belki düşüncülü denilebilecek bir değerlendirmeye de tabi tutulmuş olmaktadır. Bu değerlendirmede (yeniden) inşa edilmeye gerek kalmaksızın, ayakta kalan eserlerin inşa edilenlere oranla kendi aralarındaki sıralamada görece yeterli olması korumanın o ülkelerde sadece diğerlerine göre biraz daha başarılı olduğunun bir göstergesi sayılarak konuya korumacı yaklaşmıştır.

Bosna-Hersek, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün başlattığı proje ve restorasyon çalışmalarının yürütüldüğü ülkelerdendir. Bosna-Hersek'teki 3560 Osmanlı yapısının yaklaşık olarak 3300 civarı vakıf eseri hüviyetinde olup, toplamın 926 tanesi günümüze sağlam olarak ulaşmıştır. Vakıf eserlerinin arşiv kayıtlarındaki eser niteliğine göre sayısal dağılım da bir

çalışmada ekteki gibi sade bir gruplamayla verilmekte olup¹⁹, bu gruplamada ayrıntıları ayrı ayrı net bir şekilde verilmediği için sadece bilgi amaçlı yer verilip, diğer ülkelerle sonraki karşılaştırmalarda tam olarak ele alınamamıştır.

** 1.Oran büyük ise AK=ayakta kalanlar ile İE=inşa edilenler birbirine görece yakınlaşmıştır.

Yani “ayakta tutanlar” (Kosova=1=En başarılı) (Macaristan=11=En başarısız) (Sırbistan=9=Başarısız)

** 1.Oran küçük ise AK=ayakta kalanlar ile İE=inşa edilenler birbirine uzaktır. Yani “inşa etmede en başarılılar” veya kullanmada: (Macaristan=1=En başarılı) (Bulgaristan=2) (Sırbistan=3)

* Eser yoğunluğu (#) sayısıdır. Büyük sayı çeşitliliğin varlığına işaret eder.

(Bu tablodaki niceliksel veri sıralamalarında, 1.sıra=En çok=En başarılı olarak öne çıktığından, ileride yapılacak ilk değerlendirme ve yorumlarda da yine öyle ele alınmıştır.)

(Salt niceliksel yolda ilerleyen veri setlerinin karşılaştırmalı olarak yorumlanması yöntemlerinde ön plana çıkabilen farklı olumsuz unsurlar gözden kaçırılmamalıdır.)

Ancak kısaca ayakta kalan(AK) ile inşa edilen (İE) AK/İE oranının büyük olmasının tek başına bir koruma başarı ölçütü sayılabilemesinin koruma-kullanma dengesi açısından engel teşkile ettiği kullanmanın da belli bir ağırlıkla 1.Tablo ile ortaya konulduğu görülebilir. Göreceli büyük olan koruma oranının genel bir başarı göstergesi sayıldığına; bu göstergenin bu tablonun alt sıralarına inerken, Macaristan gibi diğer bazı ülke örnekler de tersine döndüğü görülecektir.

Macaristan eserleri yıkılmış dahi olsalar yeniden inşa ederek özellikle son dönemlerde turizmde kullanacak şekilde korumada öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Macaristan'ın da eserleri belki kullanma tarafında kalan yanlarıyla gündeme getirme başarısı gösterdiği düşünülebilir. Hatta Macaristan'ının inşa edilen eser çoğunluğu göstermesi ile turizmde belirgin ve tercih edilir bir kullanarak koruma pozisyonunda tutan bir gösterge haline gelmesi ile tartışmak gerekmektedir.

İbrahimgil'in örnek alınan bir çalışmasında, Balkanlardaki Türk eserlerinin durumunu genel olarak değerlendirirken; “Makedonya, Bosna-Hersek ve Kosova'daki yapıları, diğer Balkan ülkelerine nispetle daha iyi korunmuş ve bakımlıdır” şeklinde yorumlamıştır.

19 Özetle; dini yapıları (cami mescit, tekke) 1257 adet olup, eğitim yapıları (medrese, mektep, kütüphane) 958 adettir. Ayrıca 135 adette türbe vardır. Ticari yapıları (Han, Bedesten, Arasta, Kervansaray) ise 636 adettir. Kaynaktaki bu tabloya göre dini ve eğitim yapıları ticari yapıları sayıca geçerken, ticari yapıları da sosyal yapıları geçmektedir (Giray, 2013).

Eserlerin korunma durumunu böyle nitelemiştir.²⁰

Bu yüzden acaba koruma-kullanma dengesinde terazinin kefeleri farklı güncel (ticari ve turistik) açılardan başarılı olduğu düşünülebilen diğer bazı ülkelerindeki (Macaristan=1) (Bulgaristan=2) (Sırbistan=3) durum da kullanma yönünde ele alınabilir mi? (Tablo-1).

Koruma-Kullanma dengesi açısından bu 3 ülkedeki belirtiler korumadan çok kullanma yönündedir.

1.Oran tersten değerlendirildiğinde tablonun alt sırasındaki 3 ülkeyi kullanma açısından daha başarılı olarak nitelenmeye doğru bizi yöneltmektedir. Yani başarı oranı küçük ise, AK=ayakta kalanlar ile İE=inşa edilenler birbirine uzaktır ve bu kez ise, o ülkede hep inşa edilenler genelde turizmde kullanıma alınmış olup, yine farklı bir açıdan başarılı gibi göze batmaktadır.

Eser çeşitliliği (eser türü sayısı) verisi ise bazı ülkelerde kısmen çıkarılabilmektedir. (1=Bulgaristan, 2=Makedonya) Sadece ülkelerdeki durum hakkında fikir vermesi açısından gösterime alınmıştır.

İşte çalışmada koruma-kullanma dengesi üzerinde durulurken, bu iki zıt kutba göre yani bağlam/bakış açısına dayalı göreceli değerlendirmeler söz konusu edilmektedir. Örneğin kullanma yönünde 1.oranı tersten sıralayarak** kullanmak gerekir. Göreceli başarı sıralamaları hangi sayısal tercihlerin yapıldığına bağlı olmaktadır. Koruma tarafında olanlar tablonun üst sıralarındaki devletleri, kullanma tarafında olanlar ise bu kez tablonun üst sıralarındaki devletleri başarılı görebilirler. Dolayısıyla bağlamın unutulmadan hep göz önünde tutulacak şekilde sorgulanmaların yapılması zorundur. Aksi halde varılan sonuçlar yanılgı doğuracaktır.

İşte bu örnek durumlar, aslında başka parametrelerin korumadaki varlığını değerlendirmeye katma zorunluluğunu da gösterecek kadar dengeler, zamanla koruma-kullanma dengesi üzerinden zıt bakış açıları ile ilişkili olarak değişmektedir. Mevcut durum aslında özel karmaşıklık yaratan göreceli bakış açılarının da varlığının yeniden değerlendirilmesine kadar varan ileri sayısal yaklaşımların arttırılmasını gerekli kılmaktadır. Aslında bu örnekler incelendiğinde; sayısal ölçütlerin kolaylığını ve hata paylarını da yeniden gözler önüne sermektedir. Ama sayısal verilerin diğer yandan da özellikle bu tür bir araştırmada, hızlı karar ve izleme olanakları sunmasının da önündeki engelleri kaldırma adına, araştırmada bu tür inceleme ve yorumlar sürekli bir gereklilik yaratmaktadır.

Dolayısıyla önemini de belirgin bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Haliyle bu çalışmada, İbrahimgil'in çalışmasında verilen yukarıdaki sayısal ağırlıklı tablodaki örneklemelerden hareketle yapılan ilk değerlendirmelerin biraz daha farklı yorumlanabilirliği de, özellikle koruma-kullanma dengesinin bağlamı ile ilişkisi nedeniyle, kısmen de olsa bu sayısal

20 İbrahim, M. Z. (2014). Balkanlarda Türk Kültür Mirası Üzerine Değerlendirme Semineri, Cumhuriyet Üniversitesi Yerleşkesi Konferans Salonu, Sivas.

gösterimlerle söz konusu edilmek istenilmiştir. Özellikle Kosova'nın Tablo 1.de mevcut eserler ile inşa edilmiş (belki tamamen bir şekilde ortaya çıkarılmış) eserler oranlamasında öne çıkan bir başarı sergilediği düşünülebilir. Ancak 1.orana (ölçüt) terse çevrilerek bakıldığındaki karşılaştırmalarda ise, Kosova'nın bu kez sayısal olarak en düşük noktada kalması ilginçtir. Dolayısıyla eserleri kullanmada hiç istekli olmadığı söylenebilir. Belki de mali yüke girmeyen bir tutum içinde kalmaktadır. Bu noktada farklı verilere başvurmadan yorum yapılması gereksiz kalmaktadır. Bu ve benzeri farklı açılardan da mevcut durum daha derinlemesine araştırılacak kadar ilginçtir.

Makedonya ise ortadadır. (Tablo 1.) Bosna-Hersek ise kullanma yönünde Kosova ve ardından Makedonya'yı geçerek eserleri daha çok kullanabilecek kadar inşa edebilmiştir. İncelemede bu farklılaşmanın diğer etkenlerinin de neler olduğu şimdi daha çok önem kazanmaktadır. Bu noktada eldeki veriler üzerinden aslında eser yoğunluğu* oranıyla da koruma-kullanma dengesinin değerlendirilmesinde fayda vardır.

Bu 3.oranda aslında inşa edilme eğilimi ile beslenmiş olabilir. Nitekim inşa edilen (İE) eserlerin sayısı, 15846 iken; ayakta kalan (AK) eser sayısı sadece 3290 tanedir. Bu ikisi arasında inşa edilen (İE) eserlerin sayısı, ayakta kalan (AK) eser sayısının yaklaşık 5 katıdır. Dolayısıyla (toplam) eser yoğunluğu da kullanma tarafında başarılı olanlardan yana bir göstere olmaktadır.

Yukarıdaki örnek verilen açıdan değil de, eser yoğunluğu (sayısı) açısından değerlendirmede mümkündür. Korumaya eser yoğunluklarından ötürü daha çok önem vermesi gerektiği düşünülen ülkeler olarak sıralama yapıldığında ise; (son sütundan da görüldüğü gibi) Yunanistan en öne çıkarken, yine bu kez Kosova (8) Romanya (9) ile birlikte en alt sıralara kadar düşebilmektedir.

Burada eser yoğunluğu (#) sayısının da (niceliksel bir veri) olarak tek başına değil, ilişkisel bir anlam ifade edebileceği görülmektedir. (Kosova eser yoğunluğunun az olmasına ve yıkıcı savaş görmesine karşın, ayakta tutulan eserleri ile iyi korunurken, kullanma yönündeki zıt bir bakış açısıyla ise iyi korunmuş ya da yeteri kadar turizme kazandırılmamış yanları olmasıyla kullanılmıyor dahi görünebilir.)

Tabi bu ele alınanlardan başka ve daha önemli parametrelerin de söz konusu olabileceği ayrıca söylenebilir. Hep daha detaylı ve farklı göreceli açılarından bakıldığında, bu değerlendirmelerin hepsinin aslında yine göreceli ve sınırlı değerler taşıyacakları ve kullanım şekline göre vurgunculuk yaratacakları bile unutulmamalıdır.

Dolayısıyla sayısal verilerin tek yönlü bir bakış açısı üzerinden (koruma-kullanma dengesindeki göreceli tersi durum ihmal edilerek) doğrudan kullanıldıklarında, yetersiz ve hatalı yargılar da doğurabilecekleri unutulmamalıdır.

2.3.2. Koruma Bilincinin ve Uygulanan Politikaların Değerlendirmesi (Stratejiler)

Bu 1. ve 2. oranlar (ölçütler) üzerinden karşılaştırma yapmanın koruma-kullanma bağlamları göz ardı edilerek çok daha esnek ve anlamsız yorumlara da açılma riski artık görülebilmektedir. Bu riskten kaçınmak için durum bizi ülkelerin süren sınır değişimleri nedeniyle dönemsel arka plandan bakarak aslında ulusal değil de, tipik yerleşim yerleri bazında da, hatta yüzölçümü ve nüfuslarıyla da birlikte, etnik bir karşılaştırmaya doğru yönlendirmektedir. O yüzden aslında koruma bilinci üzerinden politikalarının Balkan ülkelerinde daha isabetli kılınmasının bir yolu da; öncelikle bu sayısal verilerin daha etraflıca ve doğru bir şekilde değerlendirilebilmesidir.

Bu nedenle, daha en baştan itibaren ülkelerin alfabetik değil de, tarihi eserlerini göreceli koruma başarı ölçütlerine göre sıralamaya sayısal (nümerik) olarak alınmasına çalışılmıştır. Böylece bu ölçütlerle birlikte ileride korumada eser bazlı gelişmeler de ele alındığında yine bakılabilecektir.

Özellikle bu tür nitel değerlendirmelere de geçildiğinde, gerek görüldükçe karşılaştırma amaçlı hep başa dönülerek ülkenin genel durumuyla ilişkilendirmeler yapmanın da yeni karşılaştırma olanakları sağlayabileceği düşünülmüştür.

Yukarıdaki tabloda verilmiş olan eserlerin göreceli bağlamlar üzerinden karşılaştırmalı mevcut durumundan da görülebileceği gibi, ayakta kalanların inşa edilenlere göre oranı %6 olan Macaristan aslında güncel olarak kullanma açısından en başarılı ülke olarak değerlendirilebilir. Macaristan “bir şekilde yok olan” pek çok eseri inşa ederek ortaya çıkarmış ve turizme kazandırmıştır.

Peki, %61 ile Kosova ise korumanın en başarılı olduğu ülke olarak görülürse de, şimdi ters durumu yaratan kullanma algısıyla ve turizmde sağlanan görünür kılma başarısıyla birlikte oluşan popüler algılar nasıl işleyecektir. Bu açıdan yanılgılar yaratan bu kullanma durumu koruma algısında yara açmayacak mıdır? Kosova, son iç savaşın göbeğinde yer aldığı halde, Tablo 1.den de anlaşıldığı üzere “ayakta kalan” eser durumu ile en üstte kalabilmiştir. Söz konusu eserler savaşın izlerini de taşıyarak “olduğu gibi” korunmuşluk izlenimi de uyandırmaktadır. Ancak Kosova kullanma açısından diğerlerine nazaran ise sayısal karşılaştırmalı bir üstünlük sağlayabilecek durumda değildir. Buna karşın kullanma başarısı gösteren Macaristan gibi rakiplerine karşı koruma da çok önemli bir kent belleğinin de izlerini geleceğe taşımaktadır. Bu durum gezen kültür turistleri için de aslında giderek önemli bir farkındalık alanı yaratmaktadır. Dolayısıyla ileri de, memnuniyet anketinden çok, kültürel farkındalığa dayalı farklı türde anket çalışmalarına da iyi bir zemin hazırlamaktadır. Burada “olduğu gibi” ifadesi “ayakta kalma” ifadesi ile yine maksatlı olarak eşdeğer kılınmıştır. Hâlbuki (uğraşılan konuların karmaşıklığına karşın) bilim dilinin anlatımı azaltarak okuyucu da, bu gibi durumlarda farklı yorumlara yer vermeyecek kadar açıklık ve netlik sağlaması beklenilir. O yüzden burada sanat tarihçilerden ödünç alınan veriler ve yorumlar incelenirken, anlamın nasıl değişebildiği görülebilir. Çalışmada işte bu tür spekülasyonlara da yer verilerek, bunlar üzerinden daha

fazla olası yorum hataları oluşabileceği de gösterilmektedir.

Amaç, bu hatalara düşülmeksizin ve sayısal hata payları konusunda da bilinçlenerek, disiplinler arası çalışma zorluğunun aşılmasıdır. O yüzden farklı olası yorumlara da burada kısaca örnek verilmiştir. Dikkat edilirse; tarihi eserleri koruma başarı aralığı da Tablo 1.de; (6-61) yüzde 6 (0,06) ile yüzde 61 (0,61) arasında değişmektedir. Ülkeler arasında %55 kadarlık bir fark bulunmaktadır. Tablo 1.de bu sıralama, 1.oran ve 2.oran dışında belki farklı ölçütlere yönelik veriler üretmek ileri ki çalışmalarda yeniden yapılabilir. Ancak koruma bilinci açısından öncelik sırasında; “acaba en başta hangisi olurdu” sorusu da, popüler kültürde sorulmaya devam edebilir. Üstelik gezmeden hemen emin olmayacağımız bir soru olarak kalacağı kesindir. Gezen ya da inceleyen Koruma-Kullanma bilinci taşımadıkça ve bu aradaki dengeyi gözetemedikçe, hep yaniltıcı türde cevaplara yönelmiş olacaktır.

Sonuç olarak, koruma bilincinin yaygınlaştırılma politikalarına destek olmak bir yana, daha ayrıntılı bir şekilde farklılaştırılmış ve tam doğru yanıtları olabilecek sorular sormak, bilimsel çalışmalarda bu yönden gerçek amaç olmalıdır. Böylece, daha farklı öncelikleri olan ülkeler ile karşılaşılacak ve belki farklı koruma stratejileri de güdülebilecektir. Kısacası koruma bilincinin bu ülkelerde ayrı ayrı nasıl yaygınlaştırılabileceği de zor ve stratejik kararlar alınmasını gerekli kılan bir konudur. Ancak çalışmaya başlarken, sadece tabloyu yüzeysel olarak yorumlama çerçevesinden çıkarak, bu tür genel belirtilere de dair belirlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Koruma bilincinin yaygınlaştırılması için, şimdi (varsayımsal olarak ya da) göreceli daha başarılı varsayılan ülke deneyimlerini de araştırmada ele almaya doğru geçebiliriz. Aslında, başarı ölçütlerinin ne olacağı artık daha az belirsiz olsa da, durum sürekli daha ayrıntılı sorularla araştırılmaktadır. Çalışmanın doğal sınırları elverdiğince, Balkan ülkeleri arasında rastgele (yukarıdaki koruma-kullanma ölçütlü değerlendirmeye ve eser yoğunluğuna göre farklı başarılar gösteren ülkelerden) birkaç örnek seçerek incelemeyi sürdürebiliriz. Bu tür göreceli sayısal anlamda başarılı gibi gözükümlerin ilk ön değerlendirmesine paralel bir amaçla çalışmanın sürdürülüşü de, ileride gerekirse eleştiriye açık tutulmuştur. Şimdi eldeki ilk veriler eşliğinde, gelecek koruma araştırmalarına konu olabilecek öncül bir irdeleme yapılması sağlanabilir mi bakmaya çalışalım: Verilerin farklı başarı ölçütlerine göre yorumlanmasında bu bağlamı göz önünde bulundurmadan ötürü oluşabilecek hata risklerini önlemek adına kullanma yerine koruma yönünde taraflı tutum alınmıştır. O yüzden önce Kosova ardından da, Makedonya ve sonra Hırvatistan ile Yunanistan ele alınacaktır. Daha sonra da, artık kullanma yönünde “başarılı” varsaydığımız örneklerden sırasıyla, Sırbistan ve Bulgaristan örnekleri ile en son ve “en başarılı” varsaydığımız Macaristan’ın okuyucu da birbirleriyle karşılıklı nitel göreceli durum üzerinden uyandırdığı etki tartışılarak, ülkeler arası durum hakkında bize bazı sonuçlar veren bir karşılaştırma yapılacaktır.

2.3.2. Koruma Bilincinin ve Uygulanan Politikaların Değerlendirmesi (Stratejiler)

Bu 1. ve 2. oranlar (ölçütler) üzerinden karşılaştırma yapmanın koruma-kullanma bağlamları göz ardı edilerek çok daha esnek ve anlamsız yorumlara da açılma riski artık görülebilmektedir. Bu riskten kaçınmak için durum bizi ülkelerin süren sınır değişimleri nedeniyle dönemsel arka plandan bakarak aslında ulusal değil de, tipik yerleşim yerleri bazında da, hatta yüzölçümü ve nüfuslarıyla da birlikte, etnik bir karşılaştırmaya doğru yönlendirmektedir. O yüzden aslında koruma bilinci üzerinden politikalarının Balkan ülkelerinde daha isabetli kılınmasının bir yolu da; öncelikle bu sayısal verilerin daha etraflıca ve doğru bir şekilde değerlendirilebilmesidir.

Bu nedenle, daha en baştan itibaren ülkelerin alfabetik değil de, tarihi eserlerini göreceli koruma başarı ölçütlerine göre sıralamaya sayısal (nümerik) olarak alınmasına çalışılmıştır. Böylece bu ölçütlerle birlikte ileride korumada eser bazlı gelişmeler de ele alındığında yine bakılabilecektir.

Özellikle bu tür nitel değerlendirmelere de geçildiğinde, gerek görüldükçe karşılaştırma amaçlı hep başa dönülerek ülkenin genel durumuyla ilişkilendirmeler yapmanın da yeni karşılaştırma olanakları sağlayabileceği düşünülmüştür.

Yukarıdaki tabloda verilmiş olan eserlerin göreceli bağlamlar üzerinden karşılaştırmalı mevcut durumundan da görülebileceği gibi, ayakta kalanların inşa edilenlere göre oranı %6 olan Macaristan aslında güncel olarak kullanma açısından en başarılı ülke olarak değerlendirilebilir. Macaristan “bir şekilde yok olan” pek çok eseri inşa ederek ortaya çıkarmış ve turizme kazandırmıştır.

Peki, %61 ile Kosova ise korumanın en başarılı olduğu ülke olarak görülürse de, şimdi ters durumu yaratan kullanma algısıyla ve turizmde sağlanan görünür kılma başarısıyla birlikte oluşan popüler algılar nasıl işleyecektir. Bu açıdan yanılgılar yaratan bu kullanma durumu koruma algısında yara açmayacak mıdır? Kosova, son iç savaşın göbeğinde yer aldığı halde, Tablo 1.den de anlaşıldığı üzere “ayakta kalan” eser durumu ile en üstte kalabilmiştir. Söz konusu eserler savaşın izlerini de taşıyarak “olduğu gibi” korunmuşluk izlenimi de uyandırmaktadır. Ancak Kosova kullanma açısından diğerlerine nazaran ise sayısal karşılaştırmalı bir üstünlük sağlayabilecek durumda değildir. Buna karşın kullanma başarısı gösteren Macaristan gibi rakiplerine karşı koruma da çok önemli bir kent belleğinin de izlerini geleceğe taşımaktadır. Bu durum gezen kültür turistleri için de aslında giderek önemli bir farkındalık alanı yaratmaktadır. Dolayısıyla ileri de, memnuniyet anketinden çok, kültürel farkındalığa dayalı farklı türde anket çalışmalarına da iyi bir zemin hazırlamaktadır. Burada “olduğu gibi” ifadesi “ayakta kalma” ifadesi ile yine maksatlı olarak eşdeğer kılınmıştır. Hâlbuki (uğraşılan konuların karmaşıklığına karşın) bilim dilinin anlatımı azaltarak okuyucu da, bu gibi durumlarda farklı yorumlara yer vermeyecek kadar açıklık ve netlik sağlaması beklenilir. O yüzden burada sanat tarihçilerden ödünç alınan veriler ve yorumlar incelenirken, anlamın nasıl değişebildiği görülebilir. Çalışmada işte bu tür spekülasyonlara da yer verilerek, bunlar üzerinden daha

fazla olası yorum hataları oluşabileceği de gösterilmektedir.

Amaç, bu hatalara düşülmeksizin ve sayısal hata payları konusunda da bilinçlenerek, disiplinler arası çalışma zorluğunun aşılmasıdır. O yüzden farklı olası yorumlara da burada kısaca örnek verilmiştir. Dikkat edilirse; tarihi eserleri koruma başarı aralığı da Tablo 1.de; (6-61) yüzde 6 (0,06) ile yüzde 61 (0,61) arasında değişmektedir. Ülkeler arasında %55 kadarlık bir fark bulunmaktadır. Tablo 1.de bu sıralama, 1.oran ve 2.oran dışında belki farklı ölçütlere yönelik veriler üretmek ileri ki çalışmalarda yeniden yapılabilir. Ancak koruma bilinci açısından öncelik sırasında; “acaba en başta hangisi olurdu” sorusu da, popüler kültürde sorulmaya devam edebilir. Üstelik gezmeden hemen emin olmayacağımız bir soru olarak kalacağı kesindir. Gezen ya da inceleyen Koruma-Kullanma bilinci taşımadıkça ve bu aradaki dengeyi gözetemedikçe, hep yanıltıcı türde cevaplara yönelmiş olacaktır.

Sonuç olarak, koruma bilincinin yaygınlaştırılma politikalarına destek olmak bir yana, daha ayrıntılı bir şekilde farklılaştırılmış ve tam doğru yanıtları olabilecek sorular sormak, bilimsel çalışmalarda bu yönden gerçek amaç olmalıdır. Böylece, daha farklı öncelikleri olan ülkeler ile karşılaşılacak ve belki farklı koruma stratejileri de güdülebilecektir. Kısacası koruma bilincinin bu ülkelerde ayrı ayrı nasıl yaygınlaştırılabileceği de zor ve stratejik kararlar alınmasını gerekli kılan bir konudur. Ancak çalışmaya başlarken, sadece tabloyu yüzeysel olarak yorumlama çerçevesinden çıkarak, bu tür genel belirtilere de dair belirlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Koruma bilincinin yaygınlaştırılması için, şimdi (varsayımsal olarak ya da) göreceli daha başarılı varsayılan ülke deneyimlerini de araştırmada ele almaya doğru geçebiliriz. Aslında, başarı ölçütlerinin ne olacağı artık daha az belirsiz olsa da, durum sürekli daha ayrıntılı sorularla araştırılmaktadır. Çalışmanın doğal sınırları elverdiğince, Balkan ülkeleri arasında rastgele (yukarıdaki koruma-kullanma ölçütlü değerlendirmeye ve eser yoğunluğuna göre farklı başarılar gösteren ülkelerden) birkaç örnek seçerek incelemeyi sürdürebiliriz. Bu tür göreceli sayısal anlamda başarılı gibi gözükümlerin ilk ön değerlendirmesine paralel bir amaçla çalışmanın sürdürülüşü de, ileride gerekirse eleştiriye açık tutulmuştur. Şimdi eldeki ilk veriler eşliğinde, gelecek koruma araştırmalarına konu olabilecek öncül bir irdeleme yapılması sağlanabilir mi bakmaya çalışalım: Verilerin farklı başarı ölçütlerine göre yorumlanmasında bu bağlamı göz önünde bulundurmadan ötürü oluşabilecek hata risklerini önlemek adına kullanma yerine koruma yönünde taraflı tutum alınmıştır. O yüzden önce Kosova ardından da, Makedonya ve sonra Hırvatistan ile Yunanistan ele alınacaktır. Daha sonra da, artık kullanma yönünde “başarılı” varsaydığımız örneklerden sırasıyla, Sırbistan ve Bulgaristan örnekleri ile en son ve “en başarılı” varsaydığımız Macaristan’ın okuyucu da birbirleriyle karşılıklı nitel göreceli durum üzerinden uyandırdığı etki tartışılarak, ülkeler arası durum hakkında bize bazı sonuçlar veren bir karşılaştırma yapılacaktır.

2.4. Kosova

Tablo 2. Kosova'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türde mevcuda göre dağılımı

Yapı Fonksiyonu		Arşiv kayıtlarında tespit edilen eser #	Mevcut eser sayısı	Yüzde
Dini	Külliyeye	26	17	65
	Camii	233	66	28
	Tekke	24	9	38
	Türbe	42	9	21
	Namazgâh	0	2	
	Hazire	0	16	
Eğitim	Medrese	24	5	21
	Mektep	33	5	15
	Kütüphane	8	3	38
	Rüştiye	4	4	100
Ticari	Han	33	2	6
	Arasta	4	3	75
	Debbahane	3	2	67
Sosyal	Hamam	14	6	43
	Köprü	14	9	64
	İmaret	3	0	
	Çeşme	58	17	29
Askeri	Kale	8	6	75
	Köprü	1	1	100
	Redif	2	0	0
	Kışla	5	4	80
Kamu	Saat kule	7	5	71
	Hastane	4	2	50
	Trafo	0	1	
	Saray	2	2	100
	Islahhane	1	1	100
	Belediye Bina.	1	1	100
	Hükümet Kon.	2	3	
	Postane	0	1	
Sivil	Konak	14	14	100
	Kule-Ev	6	6	100
Toplam		576	222	39

Kaynak: (İbrahimgil, 2014).

Kosova toplam eser yoğunluğu 8.sırada olan (AK /İE Oranı ise %61 şimdilik yorumsuz) bir ülke konumundadır. (Tablo 1). Son iç savaşın göbeğinde yer alan Kosova'nın eser durumu, Tablo 1.den de anlaşıldığı gibi ayakta kalan "ayakta tutulabilen" eser oranı (yani inşa edilenlere oranla) çok yüksek çıkabilmiştir. Eserlerin savaşa karşın (tahrip edilmiş olabileceği) ancak ayakta kalan oranın çarpıcı olması ilginçtir. Eser bazında daha ayrıntılı bir inceleme ile bu durum belki daha başka çalışmalarla görülebilir.

Ayrıca (Tablo 2 ile verilen) eserlere yönelik yeni bir fonksiyon analizi de artık göze çarpmaktadır. Kosova'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türlerine göre dağılımı özet olarak verilebilmiştir. En azdan-en fazlaya şeklinde sıralı yüzdesel dağılım şöyledir: % 6-75 Ticari, % 15-100 Eğitim, % 21-65 Dini, % 29-64 Sosyal, % 50-100 Kamu, % 75-100 Askeri, % 100-100 Sivil.

Bu (Tablo 2 ile verilen) analizde artık eserlerin işlevlerine göre kümelenmiş (yığılmış) görünüşleri dikkate alınmıştır. Korumadaki bu yeni başarı aralıklarına göre (en düşük alt başarı oranı en üstte olacak şekilde) işlev grupları açısından yeniden sıralandığı görülmektedir.

Bu işlev gruplarındaki yapıların korunması, sayısal dengeli bir koruma politikası açısından daha öncelikli olarak görülerek, stratejik kararlar öncesinde mutlaka tartışılabilir.

Tablo 2.de de mevcut eser sayısı, (arşivde) tespit edilen eserlere göre halen az denilebilecek üst gruptaki bazı eser türlerinin ayrı ayrı göreceli (mekvi, etkileşimde olduğu nüfus hareketleri açısından) önemine göre ele alınarak korunma önceliği atanması da mümkün olabilir.

Askeri, kamu ve sivil yapılar ise, alttaki grupta yer alırken, en başarılı şekilde ortaya çıkarılabilmiş olan yapılar gibi gözükümler. Bu değerlendirmelerde stratejik sayılabilecek askeri ve kamu yapılarının yanı sıra, sivil yapıların da hızlıca işlevlendirilmiş olduğu açıkça görülebilir. Burada da konu yine, ileride farklı türde irdelemelere ve sayısal analizlere açık olacağından ayrıntılara daha fazla inilmeyecektir.

Eğer böyle bir karşılaştırma yapılacak olursa, arşivdeki eserlere nazaran mevcut olma durumuna denk düşecek şekilde alttaki sıralamalarda en sonda (% olarak büyük) sayılanlar en başarılı korunan eser örnekleri olarak dikkate alınabilir.

Ancak arşiv kayıtlarında tespit edilen eser sayısı, mevcut eser sayısını kapsar şekilde (yani ona bağımlı olarak tanımlanarak) belirlenmiş olabilir. Bu durum, bilgi kaynağına erişilerek henüz doğrulanamamıştır. Bu yüzden olası hata payı da ihmal edilmemelidir. Tablo 2.de % 22< korunabilmiş aralıkta kalanlar <%100 arasında kalanlardan, (sadece en iyi korunabilenleri %100 olanlar, işlevleri ile öne çıkmaktadır, yani bu en iyi korunan konumdakilerin daha kolay ve zorunlu olarak kullanılabilir olanlardan oluştuğu belki söylenebilir. (Saray, Islahhane, Belediye binası, Konak, Kule-Ev). Bu grubu ise sırayla sunular izlemektedir: Kışla, Kale, Debbahane, Külliye, Köprü, Hamam Tekke, Çeşme ve

Camii türü eserler olarak sıralayabiliriz. (En sondaki camiiler %28'lik oranla öncesinde sayılanlara göre en az korunabilmiş konumda kalmıştır.) Koruma başarı oranı daha düşük olan ve ortaya çıkarılmayı bekleyenleri de, öncelikle ele almak adına, (Tablo 2.de ki yüzdesel başarı oranı %21 ve altında kalanlar) ise şöyledir: Medrese, Türbe, Mektep, Han, Redif ve İmaret. (En kötü korunanlar, %0 ile yine sonda kalacak sırada verilmiştir.) Kosova eser türü çeşitliliğinde (toplam 34 adet türü olan) Bulgaristan'dan sonra 2.sıradadır.

Balkanlar'da Osmanlı döneminden günümüze kadar bu yörelerde meydana gelen savaşlar ve diğer nedenlerden dolayı çoğu mimari eserin yıkılıp yok olmasını bir kenara koyarsak, günümüze ulaşan yapıların sayısının azımsanmayacak oranda olduğu rahatlıkla görülmektedir. Örneğin 1999 yılında Kosova'da meydana gelen savaş sırasında tahrip olan dini eser sayısının 197 adet olduğu tespit edilmiştir. İnsan kaynaklı tahribatların dışında doğal afetlerle ve işsiz kaldıkları için ortadan kalkan önemli sayıda vakıf kültür varlığının olduğunu da belirtmek gerekmektedir.²¹ Kosova'da bulunan tüm Osmanlı yapılarının arşiv kayıtlarındaki dökümü (eser sayısı) olarak ayrıca 3 grupta (Tablo 3) şöyle verilmiştir.

Tablo 3. Kosova'da bulunan tüm Osmanlı Vakıf yapılarının niteliklerine göre dağılımı (eser sayısı).

Yapı Niteliği	Eser Sayısı (#)
Kamu	17
Sivil	20
Askeri	16

Kaynak: (Giray, 2006, s:10). (Günümüze ulaşmayanlar listeye dahildir.)

2.5. Makedonya

Tablo 3 ile verilen sayısal verilerinden görüldüğü kadarı ile Makedonya'da gün yüzüne çıkmayı bekleyen eğitim, ticaret ve dini yapılar ilk 7 sırada verilmiştir. Bu ilk 7 sırada yani 7 ayrı yapı türünde ağırlıklı olarak toplanmış eserlerin verilen bu varlığının diğer türlere göre çarpıcı derecede fazla olduğu da söylenebilir. Eksik verileri olan diğer 25 eser türüne tabloda yer verilemese de, 34 türde yapının olduğu son toplama etkileri yansıtılmıştır. Mevcudiyetlerine göre göreceli önem sırası atfedilen bu eser türleri ise sırasıyla şöyledir: Tekke, Medrese, Mektep, Kışla, Hisar, Cephane, Karantina, Karakol, Konak. Tablo 3.de mevcut eser sayısının arşiv kayıtlarına oranına göre bir karşılaştırma olanağı mevcuttur. Tabi ancak bu ilk ham değerlendirmeler yapılırken; Tablo 3.deki 25 tane eser türünün de, rastgele karışık eksik verisi bulunması nedeniyle, burada değerlendirmeye tam alınmamış olduğu unutulmamalıdır. Aslında bu eserlerde tabloda oransız toplama katılarak verilmiştir, böyle olmalarından ötürü de durumları tam olarak şimdilik anlaşılammaktadır. Tablo 3.deki sayısal veriler ileride, farklı karşılaştırmalara

21 Sari. M. (2016). Önsöz, Restorasyon Yıllığı, 13 s.120 Vakıflar Gn. Md. İstanbul 1.Bölge Yayımları, 13 s.6-11.

da olanak vereceğinden ve başka araştırmalara da altlık oluşturacağından burada daha fazla örneklendirmeler ile ayrıntılara girilememiştir. Makedonya son olarak sadece birkaç fotoğrafla görselleştirilmiştir. (Foto 1).

Makedonya için Kosova'ya benzer türde bir tablo altta verilmiştir (Tablo 4).Tablo 4. Makedonya'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türde mevcuda göre dağılımı.

T ü r no	Eser (Yapı Türü)	ARŞİV KAYITLARI	MEVCUT ESER	YÜZDE
1	Medrese	67	4	6%
2	Mektep	132	10	8%
3	Han	65	10	15%
4	İmaret	13	2	15%
5	Tekke	77	15	19%
6	Çeşme	123	23	19%
7	Camii	765	155	20%
8	Kışla	6	3	50%
9	Köprü	20	14	70%
10	Kale	6	5	83%
11	Hamam	40	36	90%
12	Bedesten	3	3	100%
13	Su Kemerli	1	1	100%
14	Postane	1	1	100%
...
34	TOPLAM	1413	484	34%

Kaynak: (İbrahimgil, 2014).

Foto 1. Pirlepe – Çarşı Camii (1475)

Kaynak: (İbrahimgil, 2014).

Makedonya'da bulunan tüm Osmanlı yapılarının dökümü (eser sayısı) ayrıca 5 grupta (Tablo 5) şöyle verilmiştir.

Tablo 5. Makedonya'da bulunan tüm Osmanlı yapılarının dökümü. (eser #)

Yapı Niteliği	Eser Sayısı (#)
Dini	884
Ticaret	204
Eğitim	75
Sosyal	217
Diğer	33

Kaynak: (Giray, 2006, s:10).

2.6. Hırvatistan

Hırvatistan için ise yine benzer türde bir tabloda verilmiştir. (Tablo 6)

Hırvatistan Tablo 4.de arşivine oranla (1.orana göre) mevcut eser sayısında ortada (5.sırada) olan bir ülke olarak görülebilmeye karşın, (2.orana göre) toplam eser sayısında en az (11.) sıralarda kalan bir ülke konumundadır. Ancak eser çeşitliliği (tür sayısı toplam 18 adet) yine ortalama bir değerdedir. Eser dağılımlardaki koruma-kullanma dengesinin gerçek sapmalarını ortaya çıkarabilecek başka bir takım yoruma da açılacak farklı değişkenlere dayalı göstergeler de tayin edilebilir.

Konu böylece ileri de belki daha geniş disiplinler arası bir bilimsel proje çalışması kapsamına da taşınabilir. Sağlıklı verileri tayin edilebilecek değişkenler önce yeniden düzenlenerek sonra doğrulanıp, güncellenebildiği oranda buradakinden daha ayrıntılı bir şekilde karşılaştırmalı olarak ileride incelenebilir duruma da gelecektir. O zaman oluşacak olası stratejik koruma-kullanma yorumları da belki, bu çalışmada açılanlardan başka yönere doğru farklılaşarak derinleştirilebilecektir.

Tablo 6. Hırvatistan'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türde mevcuda göre dağılımı.

Tür no	YAPI TÜRÜ	ARŞİV KAYITLARI	MEVCUT ESER	YÜZDE
1	Cami-mescit	102	6	6%
2	Han	18	2	11%
3	Çeşme	15	2	13%
4	Hamam	8	2	25%
5	Türbe	5	2	40%
6	Kale	38	16	42%
7	Köprü	6	4	67%
8	Kule	11	9	82%
9	Kervansaray	1	1	100%
34	TOPLAM	241	52	22%

Kaynak: (İbrahimgil, 2014).

Aşağıdaki tablolar da artık değerlendirmeler, okuyucuya bırakılarak ayrıntılara fazla girilmeksizin sadece veriler sunulmuş olacaktır.

2.7. Yunanistan

Türkiye-Yunanistan arasında Lozan Antlaşması'nın ek protokolü ile nüfus mübadelesi yapılmıştır. Türkiye ve Yunanistan'ın yurttaşları dine dayalı şekilde zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Türkiye'de sadece İstanbul kenti ile Gökçeada ve Bozcaada'da oturan Rumlar,

Yunanistan'da ise sadece Batı Trakya Türkleri mübadeleden muaf tutulmuşlardır.²²

Yunanistan'a bağlanana kadar (1947) Ege'de pek çok ada İtalya'da bulunmaktadır. Sadece Batı Trakya'da Lozan Antlaşması kuralları uygulanmaktaydı ve Batı Trakya dışında Türk ve Müslüman nüfusu da yok sayılıyordu. Ancak Yunanistan tahribattan çekiniyordu. O yüzden nüfus bağlantıları oldukça zayıf kalmıştır.

Yunanistan arşivinde en çok eser bulunan ülke olmasına karşın, mevcut eserleri tam halen bilinemediğinden son sütun verileri eksiktir ve karşılaştırmalı dağılım tam saptanamamıştır. Bu yüzden diğer ülkelerle de yeterince daha iyi karşılaştırılmalarının yapılabilmesini sağlayacak veriler gelecek çalışmalarda toplanmalıdır.

Buna karşın, bu ülkede de özellikle dini eserlerin tarihteki (belki de yine günümüzde ki) çokluğu da aslında, kendini yeterince göstermektedir. Bu eserlerin kullanıcısı göç ettiğinden (özellikle mübadele ile değiştirilen yerleşimlerde) yapıların da en azından müzeye dönüştürülme eğilimleri ile günümüzdeki sürdürülebilirliğinin sağlanması mümkündür.

Sağlıklı bir şekilde kültürel koruma amacına hizmet edebilmesi içinse, kullanım fonksiyonlarının başka bir çalışma kapsamında tartışılması gerekli görülmektedir. Burada eser sayısı azdan çoğa doğru sıralı olacak şekilde verilmiştir. Yunanistan'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türlerine göre dağılımı: 4 Sebil, 5 Saat Kulesi, 6 Su Kemerli, 7 Darül-kurra, 10 Kervansaray, 10 Çeşme, 22 Kale, 25 Köprü, 30 Türbe, 35 İmaret, 134 Hamam, 142 Hayratlar, 171 Han, 182 Medrese, 307 Tekke, 315 Mektep, 2336 Cami-mescit. Yunanistan alttaki 2 adet fotoğraf ile ayrıca taşıdığı değişimlerin izleri açısından imgesel olarak yine çalışmaya yansıtılmıştır. (Foto 2).

Foto 2. (solda) Kavala, İbrahim Paşa Camii

Foto 3. (sağda) Rodos, Recep Paşa Camii-16.yy.

Kaynak: (İbrahimgil, 2014).

22 https://tr.wikipedia.org/wiki/Balkan_T%C3%BCrkerleri (12.07.2018)

2.7.1. Mübadele (1923-1930, ...)

Mübadele 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması'na ek protokol uyarınca başlatılmıştır. 1930 İnönü-Venizelos sözleşmesine dek devam eden Türkiye-Yunanistan arasındaki mübadeleden günümüze pek çok şey değişti. Göçler son yıllarda da daha farklı şekillerde yaşanıyor.²³ Karşılıklı göçün en fazla yaşandığı dönem yeni doğan gereksinimlerin aşağıdaki fotoğraflara da mekânsal açıdan yansıdığı tarihi eserler üzerindeki değişimlerde kendini belli etmektedir. (Cami minarelerinin önceden kuleye çevrilmiş bir örneği fotoğraftan görülebiliyor.)

3. ESERLERİN KORUNMASINA YÖNELİK MEVCUT DURUM ANALİZİ (KORUMA POLİTİKALARI)

Balkanlarda 4000-5000 yapımızın ayakta olduğu düşünülürse, eserlerin tümünün yenilemenin sadece Türkiye'nin görevi olmadığı anlaşılabilir.

3.1. Eserleri Yerel Halkın ve Yerel Siyasi İradenin Sahiplenmesinin Gerekliği

Eserler bölgedeki halk ve siyasi iradenin sahip çıkması gerekiyor. Aksi halde ne kadar yenileme yapılırsa yapılsın, herhangi bir ülke içi karışıklıkta eserlerin tahrip olması söz konusudur. Durum böyle olduğundan eserlerin tümüne tek tek yetişmenin ne kadar zor olduğu anlaşılacaktır. Eserlerin tümünün sayısı halen tam olarak bilinemese de, tümünün yenileme ve restitüsyonlarının da neredeyse mümkün olmadığı ortadadır. Diğer yandan Balkanlardaki eserlerimizi Türkiye'deki siyasi irade hep kendi damgası olarak ya da tapusu gibi görmektedir. Bu sahip çıkma anlayışı da özellikle son 17 yıldır ve günümüzde halen oldukça baskındır.

Ayrıca bölge halkı da bu kültürel bağlara sahiptir, ancak böyle bir himayeyi aramadan, özellikle sivil toplumunu geliştirerek, ülke yönetiminde ve kültürel koruma politikalarında da söz sahibi olması gerekmektedir.

3.2. Geçmişte Tahribatın Meydana Geldiği Yerler

Türk ve Müslüman nüfus nerede nispeten az ise, oralarda tahribat en yüksek seviyeye çıkıyor olmuştur. (Yunanistan hariç tutulmak üzere nüfus ile tahribat arasında ters bir orantı mevcuttur.) O yüzden Saraybosna ve Makedonya'da tahribat azken, Sırbistan tahribatın en çok olduğu bölgedir. Ancak bu son iki bölge artık eserlere verilen tahribatın da ne kadar hatalı olduğunu anlamış gözüküyor.

23 Erdal, İ. (2006). Türkiye ile Yunanistan arasında mübadele meselesi (1923-1930), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006: s.28

3.3. Balkanların Türk ve Müslüman Nüfus Demografisi

Günümüzde üzerinde 11 ülkenin kurulduğu Balkan coğrafyasındaki şehir, kasaba ve köyler ile yollar üzerinde Osmanlı Dönemi'nde; dini, ticari, askeri, eğitim, su, kamu, konaklama, sosyal, endüstri, vb. işlevlere yönelik olarak inşa edilmiş sayıları binleri bulan yapı bulunmaktadır. İmarat, cami, mescit, türbe, çarşı, han, kervansaray, bedesten, arasta, dükkan, hamam, medrese, mektep, kütüphane, köprü, tekke, zaviye, hanikah, imaret, çeşme, sebil, şadırvan, su kemeri, maksem, su terazisi, sarnıç, değirmen, havuz, buzhane, kule, kale, darphane, saray, köşk, kasır, konut, hastane, saat kulesi, elektrik fabrikası, hastane, kışla, namazgâh, trafo, okul, kilise, depo, imalathane, vd. olmak üzere çok çeşitli yapı türü şeklinde karşımıza çıkan bu imar faaliyetlerinin, Anadolu coğrafyasındakine benzer bir gelişim gelişim ve çeşitlilik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Harita 1- Balkan coğrafyasının bugünkü siyasi haritası. Kaynak: (Özer, 2013, s.122).

Balkanlardaki Müslüman nüfusun çoktan aza doğru etnik gruplara göre dağılım ise sırasıyla şöyledir: Boşnak, Arnavutlar, Türkler, Pomaklar, Çingenerler. İlgili seminerdeki konuşmacılarda²⁴ ²⁵ Balkanlardaki Türk-Müslüman nüfusun 14-15 milyon kişi olduğu ileri sürülürken, internetteki resmi rakamlar oldukça düşük (1 milyon) gözükmektedir. Balkanlardaki Türk-Müslüman resmi nüfusun (~1,5 milyon kişi) dağılımı (en az 910.000-

24 Acun, H. (2014). "Gazi Üniversitesi'nin Balkanlarda Yaptığı Çalışmalar", Seminer, Cumhuriyet Üniversitesi Yerleşkesi Konferans Salonu, Sivas.

25 İbrahimgil, M. Z. (2014). Balkanlarda Türk Kültür Mirası Üzerine Değerlendirme Semineri, Cumhuriyet Üniversitesi Yerleşkesi Konferans Salonu, Sivas.

en fazla 1.248.000 kişi) olarak öngörülebilir.

Bulgaristan: 588.318 Makedonya Cumhuriyeti: 80.000-200.000 Sırbistan: 20.000-30.000 Yunanistan: 150.000-200.000 Kosova: 50.000-80.000 Romanya: 85.000-100.000 Bosna-Hersek: 25.000-50.000 Bu demografik yapının burada tam olarak analiz edilebilmesi de mümkün olamamıştır.²⁶ Ancak başka bir demografik çalışma da Üsküp ile ilgili olarak yapılmıştır.²⁷ Coğrafyanın günümüzdeki ülkelere göre dağılımı (Harita 1) ile verilmiştir.

4. KORUMADA BAŞARILI OLARAK ÖNE ÇIKAN BAZI BALKAN ÜLKELERİNE KULLANMA DA BAŞARILI ÜLKELERİN REHBERLİĞİ

Tarihi eserlere yapılan tahribattan ötürü turizm geliri sağlayamamakta olan ülkeler de belki daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmalıdır. Tablo 1.deki sıralamaya göre; Korumada 1.oranı (AK/İE) düşük olan (%6) Kosova ve Makedonyadan başlanılarak sonrasında sırayla, %22 ile Hırvatistan, %20 ile Arnavutluk ve Yunanistan sonrasında da %18 ile Bosna-Hersek ve Sırbistan gelmektedir. Ardından ise en başarılı olanları %16 ile Bulgaristan ve %6 Macaristan olarak nitelememiz uygun olacaktır.

Turizm gelir eksikliğinden zarar gördüğünü fark eden özellikle bu baştaki ülkelerde koruma bilincinin ilkin kurumsal düzeyde ve uluslararası örgütlerin de desteği ile kendiliğinden oluşmaya başlamış olacağı beklenebilir. O yüzden korumadan çok kullanma da başarılı sayılabilecek ülkelerde ki gibi korumada da şimdilik daha iyi durumda olan en başta Kosova gibi ülkelerde yakın zamanda ilginç sayılabilecek turistik uygulamaların da gözlemlenebileceği düşünülmektedir. (Özetle, Tablo 1 altındaki kullanmada başarı örnekleri: Macaristan ve Sırbistan örnek alınacaktır) Örneğin; Macaristan'da en ufak sayılabilecek bazı eserleri bile (çeşme, hamam gibi) hızla ayağa kaldırmaya yönelim artmıştır. Diğer Balkan ülkelerinin de bu yönde de çalışacakları şimdiden öngörülebilmektedir. Dolayısıyla belki ve özellikle örnek alınabilecek türde rastgele her eserin de restorasyonunun ve mali yükünün, Türkiye tarafındaki siyasal iradenin yüklenmesine de pek gerek kalmayacaktır.

4.1. Bulgaristan

Bulgaristan'daki durum ise Tablo 7 ile altta verilmiştir.

Yunanistan'dan sonra Bulgaristan'da yoğun nüfus hareketleri ile ilişkili olarak korumada göreceli öne çıkan başka tür başarıya sahip sayılabilecek ülkeler arasında konumlanmaktadır. Bu da eser tür sayısında yani eser çeşitliliğinde (toplam 38 adet) ile 1.sırada en çarpıcı değere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Sonra ise Makedonya gelmektedir. Diğer ülkelerde bulunan eserlerin mevcut kullanıcı ya da ziyaretçi sayıları ile

26 https://tr.wikipedia.org/wiki/Balkan_T%C3%BCrkleri (12.07.2018).

27 İnbaşı M. (2003). The City of Skopje and Its Demographic Structure in the 19th Century, Turkish Review of Balkan Studies, 2003, pp.279-299

ilişkili sağlıklı verilerden oluşan demografik çalışmalar yeterince bilinmemektedir.

Bulgaristan'da 1-28 Ocak 2011 tarihleri arasında yapılan 17. nüfus sayımının nihai sonuçları açıklandı. NSİ Başkanı Mariana Kotzeva, ülkede kendilerini “Türk” olarak tanımlayan vatandaşların sayısının 588.318 olduğunu, toplam nüfusunu % 8,8’ini oluşturduğunu belirtti.²⁸

Tablo 7. Bulgaristan'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türde mevcuda göre dağılımı.

Tür no	YAPI TÜRÜ	ARŞİV KAYITLARI	MEVCUT ESER	YÜZDE
11	Kütüphane	2	2	100%
10	Kale	5	4	80%
9	Saray	3	1	33%
8	Hamam	113	36	32%
7	Kervansaray	16	3	19%
6	Camii-mescit	2356	146	6%
4	Tekke	174	8	5%
5	İmaret	42	2	5%
2	Medrese	142	5	4%
3	Han	116	5	4%
1	Mektep	273	9	3%
38	TOPLAM	3339	479	14%

Kaynak: (İbrahimgil, 2014).

4.2. Sırbistan

Sırbistan'ın durumu da Tablo 8 ile altta verilmektedir. İlgili kaynakta da mevcut eser sayısının (burada fazla da olabilmesinden ötürü), arşiv kayıtlarındaki verilen sayının mevcut eser sayısından ayıklanarak, ayrı tutulduğu (ortaya çıkarılmamış olan eserleri gösterir) şekilde bir ayırım yapıldığı düşüncesi doğrulanmış sayılabilir. Sancak bölgesinde Novi (Yeni) Pazar ve Niş şehirleri hariç, Türk ve Müslüman nüfusun azınlıkta olduğu görülmektedir. Buna karşın buralarda genelde artık eserlere daha çok sahip çıkmaktadır. Tabloda yine eksik verileri olan diğer şu 11 eser türüne tabloda (... ile gösterilerek) yer verilemese de, toplama etkileri yansıtılmıştır. Aslında toplam 30 türde eser son toplamları

²⁸ Milliyet, (2011).

oluşturmaktadır. Mevcudiyetine göre göreceli önem sırası atfedilen bu sıralı eser türleri sayıları ise şöyledir: 2 Darül-kurra ve Hadis, 1 Kervansaray,1 Bedesten, 1 Arasta, 1 Darphane, 2 Kışla,1 Cephane, 1 Debboy, 1 Su Kemerli, 1 Sebil, 1 Çuha Fabrikası. Ayrıca bu ülkedeki dil kullanımından da kısaca söz edilecek olursa, Pomakların ve Arnavutların çoğu Türkçe konuşmaktadır.

Tablo 8. Sırbistan'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türde mevcuda göre dağılımı.

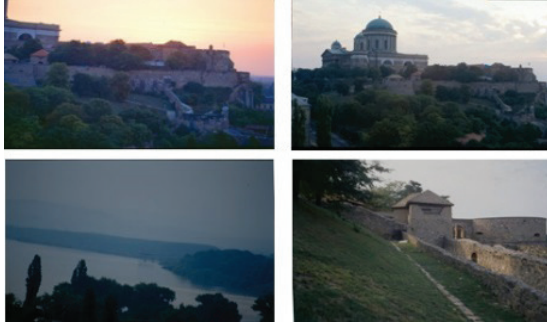
TÜR #	TÜR	ARŞİV KAYITLARI	MEVCUT ESER	%
19	Baruthane	1	4	400%
17	Kule-ocak	2	4	200%
18	Burç	1	2	200%
16	Kale	11	18	163%
13	Saray	2	2	100%
14	Saat Kulesi	2	2	100%
15	Konak	10	10	100%
12	Türbe	13	10	77%
11	Hamam	46	26	57%
10	Hisar	3	1	33%
8	Çeşme	86	14	16%
6	Tekke	66	8	12%
7	Köprü	42	5	12%
5	İmaret	9	1	11%
4	Cami	377	35	9%
3	Medrese	60	5	8%
2	Han	75	5	7%
1	Mektep	98	2	2%
...
30	TOPLAM	909	162	18

Kaynak: (İbrahimgil, 2014).

4.3. Macaristan

Macaristan 8 milyonluk bir ülke iken, 30 milyon turist çekebilmektedir. Örneğin: 1998'de bir hamam yıkılmış halde iken, 2010'nda ise hemen ayağa kaldırılması ilgi çekicidir. Foto 4).

Foto 4. Estergon Kalesinin İhtişamını Gölgeleyen Katedral

Kaynak: (İbrahimgil, 2014).

Önceki yüzyıllarda inşa edilen daha yeni bir katedral Estergon Kalesinin görüş alanını kapatmıştır. Yeni eserlerde eskiyi gölgeleme sivil mimarideki yüksek katlı yapılaşmalara da, benzer cesareti vermiştir.

Koruma politikalarının evriminde özellikle anıtsal yapılar ölçeğindeki bu tür hatalar geçte olsa sorgusuz bırakılmamıştır. Tablo 7.den de görüldüğü gibi Macaristan'daki veriler göreceli olarak korumadan çok kullanmadaki mevcut hale getirme hızını sayısal üstünlük olarak ortaya koymaktadır. (85 Mektep, 1 Darül-kurra, 1 Kervansaray, 2 İmaret, 1 Su Kemer, 1 Darüşşifa, 2 Saray, 8 Saray-konak).

Tablo 9. Macaristan'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türe/mevcuda göre dağılımı.

TÜR #	TÜR	ARŞİV KAYITLARI	MEVCUT ESER	%
11	Kule-ocak	2	2	100%
14	Köprü	1	1	100%
19	Saat Kulesi	1	1	100%
13	Hamam	32	12	38%
10	Kale	31	7	23%
3	Türbe	23	3	13%
2	Tekke	39	3	8%
1	Cami	200	8	4%
4	Medrese	40	1	3%
7	Han	39	1	3%
15	Çeşme	135	2	1%
20	TOPLAM	644	41	6%

Kaynak: (İbrahimgil, 2014).

Sonuç ve Öneriler

Türk ve Müslüman kimliğinin dağılım gösterdiği kültürel coğrafya güçlü tarihsel ve kültürel dinamiklere sahiptir. Şekil 2 örneklerinde balkanların anonim haritalardaki gibi sık sınır değişimlerine sahne olduğu görülebilir.

Şekil 2. Balkan ülkelerinden bazılarının farklı dönemlerdeki sınır değişimleri

Kaynak: Anonim.

Semavi Eyice; Folklor, Etnoğrafya, Küçük Sanatlar, Filoloji dallarında, şarkılar ve türkülerde Balkan memleketlerinde çok girift bağlantılar görmektedir.²⁹ Bu coğrafya üzerinde, tarihi kültürel varlıklara yönelik eğitsel ve kültürel geziler ile kent kimliklerinin korunmasına ve turizme olası katkılar koruma politikaları ile sürekli yeniden değerlendirilmelidir. Örneğin; yakın geçmişte Manastır şehirleşme projesi nedeniyle yıkılan iki Osmanlı eserimiz göze çarpmaktadır.³⁰ Balkanlarda Osmanlı Mimarisi ile yapılan en kapsamlı görülen bir çalışmada bu eserlere de özetle yer verilmiştir.³¹ Yıkılan eserlere yönelik başka güncel bir çalışma, coğrafyadaki dinamizmi, koruma politikaları eksenli yenileme

29 Eyice, S. (2011). Sırp İlimler ve Sanatlar Akademisi'nin Balkan Tetkikleri Enstitüsü Tarafından Belgrad'a 7-9 Eylül 1982 Tarihlerinde Yapılan Uluslararası Toplantı Hakkında RAPOR, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 0, Sayı 10-11.

30 (Sungur Çavuş Bey Camii ve Kırık Camii)

31 Ayverdi, E.H. (1981). Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya, C.II ve C.III, Kitab 3, İstanbul.

refleksini yine açıkça göstermektedir.³²

Diğer yandan toplulukları kapan haldeki neo-liberal şekilde biçimlenen dünyanın kurumsal devlet mekanizmaları, küreselleşme açısından geçici ve dönemsel dahi olsa, mevcut konjonktüre güç katar niteliktedir. Bu durum, bireyin içinde yer aldığı farklı toplulukları da, salt tüketime şartlanmış bir (pazar olma) pozisyonunda varkalmaya mecbur bırakmaktadır. Haliyle bireyi de bulduğu her köşede etnik kültürel kimliğinin bile içini boşaltarak yeniden hapsedmektedir. Küreselleşmenin mekâna etkisinin ülkemizde kentsel dönüşüm ortamıyla geldiği son durum düşündürücüdür. Balkanlardaki yeni toplumsal yapılanmalar (geçişler, kesişmeler, sapmalar) uluslararası bilimsel toplantılara konu olurken, sosyolojik sorunlar da (göç, yerinden edilmeler, hak ihaleleri vb) bunların beraberinde gelmektedir. Kültürel çeşitliliğin fazla olduğu Balkanlarda ise özellikle 2000'ler sonrasında yeni kurulan kent devletlerindeki bazı durumlarda bu açıdan incelenmeye değer bir gelişme seyri içinde olduğu görülebilir. Diğer yandan toplumsal muhalefet hareketlerinin arttığı bir coğrafyada kent yönetimleri de yeniden mercek altına alınmaktadır. Dünyada büyüyen turizm tablosu da bu anlamda mekânın yeniden planlanmasında ve koruma anlayışında ne yazık ki fazlasıyla hızlı ve hatalı kararların alınması, doğal çevrede kapasite eşiklerinin aşılması gibi olumsuzluk içeren ve baskın rol oynayan bir duruma gelmiştir. Kültürel savaşlar tarih boyunca önem kazanarak sürmektedir. Diğer yandan acaba bu durum gerçekten, etnik gruplar arasında küresel bir iç barışın da yaygınlaşmasına katkı sunabilir mi? Yoksa vahşi yüzünü gizleyen kapitalizm ve küreselleşmenin mekânsal etkileri, yeryüzünde sürekli yıkımı da beraberinde mi getirecektir?

İbrahimgil'in Balkanlara yönelik koruma amaçlı döküm çalışmaları, bazı noktalardan söz etmektedir:

Balkanlar'da 1913'te Türk hâkimiyetinin çekilmesinden sonra, Türk yapılarının büyük bir kısmı zamanla yıkılıp ortadan kaldırılmıştır. Bir kısmı da fiziki müdahalelerle yapısal ve fonksiyon değişikliklerine uğramıştır. Diğer bir kısmı ise birkaç duvar parçası veya harabe halinde, çok az bir kısmı da eski orijinal haliyle veya tamiratlarda değiştirilerek günümüze ulaşabilmiştir. Balkan ülkelerindeki yönetimlerinin izleri şehir görüntüsünü Osmanlı varlığı ve kültürüne ait yapılardan "temizlemek" maksadıyla şehir imar planlarını bahane ederek giriştikleri kasıtlı tutumlarında görülebilir. Sonuç olarak bu sıkıntıları aşmak için, Balkan uluslarının geçmişin esiri olmadan, ancak tarihten gerekli dersleri de çıkararak, yaralarını sarması ve yeni bir barış ortamı tesis etmesinin, tüm bölge ülkelerinin işbirliğini öne çıkaran bir dayanışma gerektirdiğine inanmaktayız. Balkanlarda sağlanacak genel istikrar ve refah kuşkusuz tüm insanlığın ve yakın bölgesi Avrupa'nın yararına olacaktır. Balkanlar farklı etnik kökenlerin farklı din ve mezheplerin bir arada iç içe yaşadığı bir coğrafyadır. Bu farklılıkları ne zaman biz bir zenginlik olarak görmeye başlarsak, ne zaman çok kültürlülüğü temel bir güç

32 Bülbül, S. (2013). Manastır Şehri'nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Camii, Karadeniz Araştırmaları, Yaz 2013, Sayı 38, s.15-28.

kaynağı olarak görmeye başlarsak o zaman Balkanlarda kalıcı bir barışı ve kalıcı bir huzuru sağlayabileceğimize inanıyoruz.³³

Bu çalışmanın sayısal verilerinin doğruluğu şüpheli de olsa ya da hatalı bir yorumla ele alınma olasılığı dahi bulunsa, veriler üzerinden seçilen bazı ülkeler arası var olan sayısal olası bir karşılaştırma kolaylığı değerlendirilmiştir. Karşılaşılabilecek zorlukların ve oluşabilecek yorum hatalarının analizi hakkında okuyucuya farkındalık kazandırılmıştır. Ayrıca korumaya yönelik stratejilerin belirlenmesinde farklı değerlendirme olanakları sunulmaya çalışılmıştır.

Balkanlara tarihsel arka plandan bugüne doğru bakıldığında ise, ana hipotezi destekleyici varsayımlarda bulunulması mümkündür. Örneğin; etnik kültürel izlere karşı günümüzde farklılaşabilecek potansiyele kavuşmuş olan tutum ve algıların da, yeniden ilginç bir şekilde değişime uğramış olarak gündeme taşınmasının mümkün olabileceği düşünülmektedir. Varsayımı doğrulayan ileri bulgular için, bu ülkelerde geçmişten bugüne kalan pek çok tarihi eser üzerinden başka araştırmaların da yapılması daha uygun olacaktır.

Göç sosyolojisi, beşeri coğrafya ile ilişkili demografik veriler, milletlerarası tutulan istatistiki göstergeler ya da antropolojik karşılaştırmalı nüfus çalışmaları bildirinin sınırlı kapsamından ötürü burada tam olarak irdelenememiştir. Hâlbuki mevcut nüfus ya da turistik nüfus şu anda etkin korumada olası kullanıcı bir potansiyeldir. Bu tür verilerin ilerideki çalışmalarda, farklı niceliksel/niteliksel katkılara olanak sağlayabileceği düşünülmektedir ve zamanla daha doğru disiplinlerarası değerlendirmeler de yapılabilecektir. Öyle ki bu eserlerin büyük bir kısmının hâlihazır durumda yeniden görünür kılındığı bile söylenebilir. Ancak eserlerin kökeni araştırıldıkça, halen bulunabilecek olan ya tamamen ya da kısmen farklı izlere de rastlanabilmektedir. Bu izlerin özellikle silinmiş ya da etnik ayrımcılığın etkisi altında dönüştürülmüş olduğu sanat tarihçilerince kısmen bilinmektedir. Eserlerin büyük bir kısmı bu şekilde ayakta duruyor gibi olsa da, özellikle daha yeniden tasarımıyla çalışmaları aşamasında kökenlerine uygun bir şekilde ayağa kaldırılmadığı ya da çoğunluğunun hiç beklenildiği gibi canlandırılmadığı açıktır. Bu konuda da, mimarlık tarihçilerine başvurmak faydalı olacaktır.

Son yıllarda artık özellikle, Macaristan ve Sırbistan'da mevcut kültürel mirasa karşı, etnik negatif ayrımcı taraftan yaklaşan bakış açılarının giderek azaldığı görülmektedir. Bu ülkelerde öne çıkan mimari tarihi eserlerin kökenine uygun bir şekilde muhafaza edilmeye başlandığı ve özellikle de böyle sergilenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Eserlerin restorasyonların da ise, mevcut izlerin maksatlı bir şekilde silindiği dönemlerin bölge için artık, yavaş yavaş geride kalmaya başladığı bile belki zamanla söylenebilecektir. Bu tür eğilimlere dair bulgular, her ne kadar henüz yeterli ve kapsamlı bir saha ve döküm çalışması ile tam olarak aydınlatılamamıştır. Ancak böyle olsa bile ayrımcılığı ortadan kaldıran ve bu sayede en azından turizm geliri sağladığı düşünülen Tablo 1.de sonlarda

33 İbrahimgil, M. Z. (2014). Balkanlarda Türk Kültür Mirası Üzerine Değerlendirme Semineri, Cumhuriyet Üniversitesi Yerleşkesi Konferans Salonu, Sivas.

verilen bu devletlerin, günümüzdeki popüler kültür ve inanç turizmi anlayışı öncülüğünde, sergiledikleri olası tutumlara dair ön bulguların arttığı görülmektedir. Turizm açısından yoğun ziyaret görecektir şekilde görünür kılınması tercih edilen kültürel mirasın, korunmasından çok kullanılabilir olmasına özen gösterilmeye başlanıldığı görülmektedir.

TEŞEKKÜR

Sayın editöre ve hakemlere çalışma hakkında bildirdikleri değerli görüş ve katkılarından ötürü ve Rumeli-Balkan Türkleri Konfederasyonu ile Rumeli-Balkan-Trakya Dernekleri Gönül Birliği'ne gösterdiği ilgi ve dayanışma için teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

- Acun, H. (2014). Gazi Üniversitesi'nin Balkanlarda Yaptığı Çalışmalar, Seminer, Cumhuriyet Üniversitesi Yerleşkesi Konferans Salonu, Sivas, 2014.
- Avcı, Y. (2017). Türk Dış Politikasının Stratejik Derinlik Revizyonunda Balkanlar, BEU Akademik İzdüşüm, Academic Projection Cilt 2. Sayı. 2, s. 104-127.
- Ayanoğlu, M. B. (2009). Önsöz. Mardinde Gelişim ve Gelecek Arayışı Yerel Kalkınma, Yerel Demokrasi ve Sosyal Dokunun Rehabilitasyonu, Uluslararası Sempozyum, Mardin, 27-28.06.2009.
- Ayverdi, E. H. (1981). Avrupada Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya, C.II, C.III, Kitab 3, İstanbul.
- Bektaş, C. (1996). Kenti Savunmak/Kentli Olmak, Kent ve Kültürü, Cogito, YKY Yayınları, 8, 7. Baskı, İstanbul. Yaz, 1996.
- Bülbul, S. (2013). Manastır Şehri'nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Camii, Karadeniz Araştırmaları, Yaz 2013, Sayı 38, s.15-28.
- Cansever, T. (1996). Şehir, Kent ve Kültürü, Cogito, YKY Yayınları, 8, 7. Baskı, İstanbul. Yaz, 1996.
- Çırak, A. A. (2011). Mekân-Zaman İlişkisi Bağlamında Koruma ve Yeni Mekânsal Kavrayışlar, Koruma ve Peyzaj Mimarlığı Sempozyumu, TMMOB Peyzaj Mimarları Odası, Ankara. 12-13.05.2011 s.61. ISBN 978-605-01-0143-0.
- Erdal, İ. (2006). Türkiye ile Yunanistan arasında mübadele meselesi (1923-1930), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.285.
- Ertem, A. (2016). Önsöz, Restorasyon Yıllığı, 13 s.120 Vakıflar Gn. Md. İstanbul 1.Bölge Yayını.
- European Commission, (2002). Europe and Culture: Cultural Heritage as a factor in Economic Development, 2002 (akt.) Prof.Dr. Nuran Zeren Gülersoy, Tarihi Kentlerin Yönetimi Paneli, 03.02.2005. <http://europa.eu.int> (Erişim Tarihi:12.07.2018).
- Eyice, S. (2011). Sırp İlimler ve Sanatlar Akademisi'nin Balkan Tetkikleri Enstitüsü Tarafından Belgrad'a 7-9 Eylül 1982 Tarihlerinde Yapılan Uluslararası Toplantı Hakkında RAPOR, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 0, Sayı 10-11.
- Giray, S.F. (2013) Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Balkanlar'daki Restorasyona Dönük Çalışmaları, (Projects of Directorate General of Foundations On Architectural Restoration Works in Balkans), Restorasyon Yıllığı, Vakıflar Gn. Md. İstanbul 1.Bölge Yayını, 13 s.6-11.
- İbrahimgil, M. Z. (2014). Balkanlarda Türk Kültür Mirası Üzerine Değerlendirme Semineri, Cumhuriyet Üniversitesi Yerleşkesi Konferans Salonu, 2014 Sivas.
- İnbaşı, M. (2003). The City of Skopje and Its Demographic Structure in the 19th Century, Turkish Review of Balkan Studies, 2003, pp.279-299

- Lynch, K. (1973). Kent İmgesi. (İrem Başaran, Çev.). Türkiye İş Bankası. 6.Basım. Ankara.
- Madran, E. ve ÖZGÖNÜL, N. (1999). Önsöz, Emre Madran ve Nimet Özgönül (Ed.). International Documents, Regarding the Preservation of Cultural and Natural Heritage, METU Faculty of Architecture Press, 1999.
- Olpak, N. (2013). Takdim, (MÜSİAD Bşk.) Çerçeve, 2013/4.
- Özer, M. (2016). Balkanlar'da Osmanlı Kenti ve Mimarlık Mirası, Restorasyon, 13 s.120-
- Sarı, M. (2016). Önsöz, Restorasyon Yıllığı, 13 s.120 Vakıflar Gn. Md. İstanbul 1.Bölge Yayını, 13 s.6-11.
- Senett, R. (2006). Ten ve Taş. (Tuncay Birkan Çev.). İstanbul: Metis, 2.Baskı, Ankara.

İnternet Kaynakları

- <http://www.milliyet.com.tr/bulgaristan-da-kac-turk-yasiyor/dunya/dunyadetay/21.07.2011/1417216/default.htm> (Erişim Tarihi:12.07.2018).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Balkan_T%C3%BCrkleri (Erişim Tarihi:12.07.2018).
- <https://www.vgm.gov.tr/yayinlar/Sayfalar/Anasayfa.aspx> (Erişim Tarihi:12.07.2018).